

Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze

Ústav hospodářských a sociálních dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Alena Charamzová

Místní elity a veřejný život na Královských Vinohradech
1880 – 1922

Local elites and public life on Royal Vineyards
1880 - 1922

Praha 2011

Prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc.

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Prof. PhDr. Jiřímu Štaifovi, CSc. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

podpis

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá místními elitami a veřejným životem na Královských Vinohradech. Téma je vymezeno lety 1880 – 1922, tedy časovým obdobím, ve kterém byly Vinohrady samostatným městem než se připojily k Praze. Cílem práce bylo zjistit, které faktory měly vliv na vytvoření Královských Vinohrad jako moderního českého města, místa s historií, tradicí a prestiží. Práce nejdříve zkoumá složení obyvatelstva Královských Vinohrad obývaných převážně střední třídou obyvatel, ze kterých vystupují tzv. místní elity, osobnosti se společenským vlivem podílející se určujícím způsobem na fungování města a utváření jeho specifického rázu. Analyzován je i proces růstu a výstavby města včetně vybraných veřejných budov. Práce je zakončena studií o vinohradském školství, vybrané oblasti veřejného života, ve které se prolínají aspekty předcházejících kapitol.

Klíčová slova: Královské Vinohrady, 1880 – 1922, místní elity, veřejný život, školství

Abstract

This bachelor thesis deals with local elites and public life on Royal Vineyards. The theme is defined by years 1880 – 1922, a time period in which Vineyards were an independent city before they joined Prague. The aim of the thesis was to determine which factors have influenced the creation of Royal Vineyards as a modern czech city, a place with history, tradition and prestige. The bachelor thesis first examines the composition of the population of Royal Vineyards inhabited mainly by the middle class population, from which rises the so-called local elites, personalities with social influence which participate in a decisive manner on functioning of the city and the formation of its specific nature. The process of the growth and building up of the city is also analyzed, including selected public buildings. The thesis ends with the study of education on Royal Vineyards, a selected part of public life, into which fade the aspects of previous chapters.

Key words: Royal Vineyards, 1880 – 1922, local elites, public life, education

Obsah

Úvod.....	8
1. Historie Královských Vinohrad.....	11
2. Obyvatelstvo.....	14
2. 1. Národnostní poměry obyvatelstva.....	14
2. 2. Sociální poměry obyvatelstva.....	17
2. 3. Náboženské poměry obyvatelstva.....	20
2. 4. Vzdělanost obyvatelstva.....	21
3. Místní elity.....	24
3. 1. Starostové Královských Vinohrad.....	24
3. 1. 1. Vilém Vlček.....	25
3. 1. 2. Jan Friedländer.....	26
3. 1. 3. Jan Prokopec.....	26
3. 1. 4. Josef Víšek.....	26
3. 1. 5. Alois Bureš.....	27
3. 1. 6. Jiří Pichl.....	27
3. 2. Antonín Turek.....	28
3. 3. Karel Václav Rais.....	28
3. 4. František Maršner.....	29
3. 5. Gustav Weiner.....	30
4. Výstavba a veřejné budovy.....	31
4. 1. Stavební růst Vinohrad.....	31
4. 2. Veřejné budovy.....	35
4. 2. 1. Radnice.....	36
4. 2. 2. Národní dům na Vinohradech.....	36
4. 2. 3. Chrám svaté Ludmily.....	37
4. 2. 4. Městské divadlo na Královských Vinohradech.....	39
5. Školství na Královských Vinohradech.....	41
5. 1. Školní budovy.....	41
5. 2. Druhy škol.....	43
5. 2. 1. Mateřské školy.....	44
5. 2. 2. Obecné a měšťanské školy.....	44
5. 2. 3. Střední školy.....	45

5. 2. 4. Německé školy.....	46
5. 3. Hospodaření a výdaje na školství.....	47
5. 4. Místní školní rada.....	48
5. 5. Národnostní a sociální složení žáků.....	48
5. 5. 1. Národnostní poměry ve školách.....	49
5. 5. 2. Sociální poměry žáků.....	51
5. 6. Ústřední matice školská.....	52
Závěr.....	55
Seznam literatury a pramenů.....	57
Seznam příloh.....	60
Přílohy	

Seznam zkratk

AHMP   Archiv hlavního města Prahy

Úvod

Ke své bakalářské práci jsem si zvolila téma Místní elity a veřejný život na Královských Vinohradech. Toto téma jsem si vybrala proto, že je mi tato čtvrť osobně blízká. Již dvacet let bydlím u Vinohradské třídy, téměř v centru Královských Vinohrad. Chodila jsem tu do školy. Přesto jsem nikdy nepronikla hlouběji do místní historie. Díky této práci mám nyní možnost nahlédnout pod povrch historie míst, které mám ráda a dozvědět se o nich víc.

Královské Vinohrady jsou považovány za prestižní pražskou čtvrť. Jsou součástí širšího pražského centra. Dnes málokdo ví, že tato čtvrť, mnohými lidmi považovaná přímo za pražské centrum, byla ještě v první polovině 19. století místem, kam se z Prahy chodilo na celodenní výlety. Město tu vyrostlo teprve v posledním dvacetiletí předminulého století. Jaké toto město bylo, jaké ideály měli lidé, kteří ho budovali a kdo vlastně byli ti lidé, kteří tu žili, to jsou jedny z otázek, na které bych si ráda v této práci odpověděla.

Toto téma bude vymezeno lety 1880 – 1922. Je tomu tak proto, že 26. září roku 1879 byly Královské Vinohrady povýšeny na město a roku 1922 se připojily k takzvané Velké Praze. Vymezené časové období, které bude v bakalářské práci sledováno tedy zahrnuje téměř úplnou historii Královských Vinohrad jako samostatného města.

Místně bych tématický okruh své práce vymežila historickým rozsahem Královských Vinohrad, který měly od oddělení od Žižkova v roce 1875 do roku 1922. Území Královských Vinohrad sousedilo s Prahou (resp. Novým Městem pražským), Nuslemi, Vršovicemi, Žižkovem a Strašnicemi.¹ Město leželo na ploše velké necelých 370 hektarů. Dnes je území bývalého města Královské Vinohrady rozděleno mezi tři pražské městské části – Prahu 2, 3 a 10. Malá část Královských Vinohrad patří také do Prahy 1 a Prahy 4.

Bakalářská práce se soustředí, jak je uvedeno v jejím názvu, na místní elity a veřejný život na Královských Vinohradech. Pod pojmem místní elity bude pojednána zejména otázka městské samosprávy a jejích čelných představitelů. Práce se dotkne i představitelů dalších odvětví veřejného života. Podle historika Lukáše Fasory se pod pojmem „lokální politické elity“ rozumí ti jedinci, kteří měli ve městě rozhodovací pravomoci, tedy členové obecní samosprávy. K lokálním elitám jsou počítány i „elity ekonomické“. Tyto dva typy lokálních elit se mohou překrývat, vzhledem k tehdejšímu nastavení volebního systému. Činnost lokálních elit zasahovala významně do místního spolkového a politického života.² Historik

¹Viz přílohy: Obrázek č. 1 Mapa Královských Vinohrad. Výřez z: Plán Karlína – Žižkova a Král. Vinohradů. Rok 1909.

²Fasora, L.: Svobodný občan ve svobodné obci?, Brno 2007, s. 16 – 17.

Pavel Kladiwa definuje „lokální elity“ jako nejvyšší vrstvy měst a obcí, které jsou definovány především účastí na politickém životě a majetkem. Jsou to lidé, kteří významně ovlivňovali podobu lokality, ve které působili.³ Spolu se vzdělanostními vrstvami tvoří lídry lokální politiky a veřejného života vůbec.⁴

Uvedením do tématu je první kapitola, která stručně zachycuje historii Vinohrad od středověku až po povýšení obce na město. Následuje kapitola věnující se obyvatelstvu Královských Vinohrad. Tato část bakalářské práce by měla odpovědět na otázku, jaké třídy obyvatel na Vinohradech bydlely. Budou zkoumány aspekty národnostního, sociálního, náboženského a také vzdělanostního složení obyvatelstva. Kapitola o obyvatelstvu by měla především ukázat, jak a proč se Vinohrady stávají sídlem střední třídy obyvatel, ze kterých povstávají tzv. místní elity. Druhá kapitola představí vybrané významné osobnosti, představující různá odvětví veřejného života, které se podílely na utváření specifického rázu města a na posilování jeho prestiže. Další kapitola zkoumá proces zakládání nového města a jeho výstavbu. Měla by odpovědět na otázku, proč právě Královské Vinohrady byly vyhledávány určitým druhem obyvatelstva. Odhaluje otázku samosprávy ve smyslu snahy o založení moderního českého města jako úplného, soběstačného a reprezentativního prostředí. Tato snaha bude doložena na vybraných veřejných budovách města. Aspekty prolínající se dvěma předchozími kapitolami budou blíže zpracovány v oblasti vinohradského školství. Péče o školství byla současníky vnímána jako jeden ze základních úkolů městské samosprávy a představitelů veřejného života. Školství bylo a je důležitou součástí veřejného života, školní budovy jsou nedílnou součástí veřejného prostoru. Vždyť v mnohých městech bývala právě škola nejvýznamnější a nejhonosnější budovou. Tato kapitola by měla ukázat zájem vinohradských elit, místní samosprávy na budování školství a jejich snahu o reprezentaci v této oblasti veřejného života.

Ke zpracování bakalářské práce budu využívat následující výčet literatury a pramenů. Literatura k dějinám a místopisu Královských Vinohrad začala vznikat souběžně s rozvojem města. Důležitá je v tomto ohledu práce Julia Janečka s názvem Město Královské Vinohrady z roku 1895. Zachycuje historii a všestranný vývoj města od jeho počátků. Další podobnou publikací je kniha nazvaná Památník města Královských Vinohradů vydaná v roce 1929 k 50. výročí povýšení Královských Vinohrad na město. Z nejnovější doby je třeba uvést knihu Milana Poláka, která se jmenuje stejně jako její předchůdkyně – Město Královské Vinohrady a vyšla v roce 2009 ke 160. výročí povýšení Královských Vinohrad na město. Je to zatím nejnovější publikace k danému tématu. Tématem Královských Vinohrad se zabýval i Karel

³Kladiwa, Pavel: Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850 – 1914, díl II., svazek 1. Muži z radnice, Ostrava 2008, s. 72.

⁴Tamtéž, s. 14.

Václav Rais, který v roce 1898 vlastním nákladem vydal obsáhlou publikaci Politický a školní okres vinohradský a paměť a rozvoj národních jeho škol. Tato publikace vyšla tiskem u J. Otty v Praze.

Publikace, které se Královskými Vinohrady sice zabývají jen okrajově, ale obsahují cenná statistická data, jsou administrační a statistické knížky hlavního města Prahy a obcí spojených s pražskou statistickou komisí. K analýze zpracovaných statistických dat je užitečnou práce Antonína Boháče Hlavní město Praha, která vyšla v roce 1923.

Z všeobecných prací k historii Prahy a okolí budu čerpat z druhého dílu práce Pavla Běliny a kolektivu Dějiny Prahy. Z publikací k dějinám vývoje měst potom budu čerpat z díla Pavly Horské a kolektivu s názvem Zrod velkoměsta. Kniha vyšla v roce 2002.

Ke zpracování tématu budu používat i odborné časopisecké články a články sborníků Archivu hlavního města Prahy z řady Documenta Pragensia.

K sestavení biografických údajů o vybraných osobnostech využívám biografické slovníky a encyklopedie.

K identifikaci pomístních názvů jsem čerpala z dvoudílné encyklopedické práce Marka Laštovky a kolektivu s názvem Pražský uličník.

Z pramenů, které pro zpracování své práce používám, jsou důležité noviny, které na Královských Vinohradech vycházely. Vinohradské listy a Vinohradské noviny. Obě dvě periodika jsou uložena ve skladech Národní knihovny v Praze. Archivní materiály k historii Královských Vinohrad se nacházejí v Archivu hlavního města Prahy (dále jen AHMP). Mnoho z nich je však bohužel v současné době z důvodu nezpracování fondu nepřístupných. Z fondů AHMP budu proto čerpat jen z fondů k vybraným vinohradským školám. Kroniky a pamětní knihy fondu 6. obecné chlapecké školy, ze kterých také čerpám, byly v roce 2010 zapůjčeny Základní škole Na Smetance ke 120. výročí založení školy. Tam jsem do nich mohla s laskavým svolením vedení školy nahlédnout.

Cenné jsou i další práce Julia Janečka, které jsem vzhledem k jejich povaze zařadila do pramenů. Jedná se o Adresáře města Královských Vinohradů z let 1905 a 1912.

1. Historie Královských Vinohrad

Ačkoli téma práce začíná až rokem 1880, myslím, že je vhodné na začátek uvést i stručné dějiny Královských Vinohrad, které předcházely jejich povýšení na město dne 26. září roku 1879.

Počátky historie této dnes významné pražské části sahají až do středověku. Rozvoj oblasti za pražskými hradbami nastal za panování Karla IV. a souvisel se stavbou Nového Města pražského. Karel IV. dal pokyn ke zřízení vinic a zahrad v okolí Prahy již v roce 1348. Roku 1356 však své přání vyjádřil znovu přímým nařízením. Sazení révy tím dostalo pevný řád. Vinice měly být zakládány až ve vzdálenosti tří mil od tehdejších městských hradeb. Této oblasti se začalo říkat Viničné hory. Majitelé vinic byli na dvanáct let osvobozeni od placení desátku a ročního platu v podobě půl džberu vína z každé vinice. Navždy byli vinaři osvobozeni od placení ungeltu a berní.

Hlavním představitelem nově vzniklých Viničných hor se od roku 1358 stal perkmistr. Ten byl volen každý rok představiteli Starého Města pražského. Dohlížel nad zakládáním vinic a nad jejich majiteli. Perkmistr měl úřední pečeť s obrazem svatého Václava. Svatý Václav se po povýšení obce na město objevil i v novém městském znaku. Od roku 1558 byl perkmistr dosazován přímo českými králi. Od poloviny 18. století prestiž perkmistrovského úřadu vlivem mnohých okolností stále klesala. Nakonec byl úřad zrušen za vlády Josefa II. v roce 1783. Perkmistrovy pravomoci převzal komorní prokurátor.

Zdárný rozkvět Viničných hor, který pokračoval i za Václava IV., byl přerušen již za husitských válek. Dávnou prestiž vinic se neúspěšně snažil obnovit Jiří z Poděbrad, podobný rozmach jako za Karla IV. však vinice zažily až za vlády Ferdinanda I. Tento rozvoj poté trval až do třicetileté války. Po jejím skončení už vinice jen postupně chátraly. Na jejich místě začaly vznikat pole, z původní rozlohy vinic zbyla jen čtvrtina. Na bývalých viničních pozemcích se nově dařilo obilí a ovocným stromům.⁵ Podle viničných knih tu prý rostly višně, třešně, ořechy, meruňky, melouny i jahody. Pro tehdejší obyvatele bylo pěstování vinné révy v dřívějším rozsahu příliš nákladné. Jméno Viničné hory však tomuto území za pražskými branami zůstalo i nadále. Vinařů také ubylo. Z bývalých dvou tisíc jich v roce 1729 zbylo jen něco málo přes čtyři sta. Stály tu samoty ve skupinách o dvou až pěti staveních. Začaly tu vznikat i nejružnější altánky, letohrádky, zahrady a sady. Mnohá místa na Vinohradech si udržela jejich pomístní názvy dodnes.⁶ K roku 1785 tu stálo celkem 69 stavení se 169 obyvateli, kteří náleželi podle polohy buď k Olšanské nebo Michelské farnosti. Roku 1848

⁵Rais, K. V.: Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol, Praha 1898, s. 89.

⁶Poznámka A. Ch.: například Kanálka, Smetanka, Zvonařka a další.

ztratila osada Viničné hory své staré výsady, a to právo svého vlastního úřadu a osvobození od ubytování vojska na svém území.

Roku 1848 bylo také rozhodnuto o rozdělení osady Viničných hor. Usedlosti spolu s pozemky za Slepou, Žitnou, Koňskou, Novou a Poříčskou branou byly sloučeny pod společným jménem Vinohrady. Nově sloučené osady se staly guberniálním nařízením ze 13. června 1849 č. 86 samostatnou katastrální obcí. Na vzniku Vinohrad měli zásluhu především tito pánové – Karel rytíř Helminger, rytíř Sternek, obecní rada Smetana a Eduard Pštross. Díky nim nezanikly dřívější Viničné hory úplně. Zbylé pozemky, které k Vinohradům přičleněny nebyly, byly připojeny k jiným obcím.⁷

Dne 7. ledna 1867 byl obci udělen název Královská vinohradská obec, lidmi později změněn na kratší Královské Vinohrady, který můžeme na uličních cedulkách najít dodnes. Název měl odkazovat k nejslavnějšímu období, které kdy Viničné hory zažily – k vládě Karla IV.

Spolu s narůstajícím počtem obyvatelstva přicházejícím do měst přestala dostáčet kapacita hradbami sevřené Prahy. Povoláním císaře Františka Josefa I. byly od roku 1866 postupně bourány hradby. Na území Vinohrad, původně pod sebe zahrnujícím i pozdější Žižkov, se začalo stavět. Spolu s rychle narůstající zástavbou se však objevil požadavek na rozdělení této rozsáhlé obce na dvě části: Vinohrady I. díl (Žižkov⁸) a Vinohrady II. díl (Královské Vinohrady). Rozdělení nahrával i fakt, že jsou tyto dvě obce od sebe odděleny přirozeně přírodním terénem.⁹ Ačkoli proti rozdělení obce na dvě části bylo i tehdejší obecní zastupitelstvo, došlo k němu nakonec 16. července 1875.

První volby do obecního zastupitelstva Královských Vinohrad se konaly ve dnech 15. a 16. listopadu 1875. 6 prosince 1875 složil starosta Vilém Vlček a další členové představenstva předepsaný slib. O čtyři roky později, 26. září 1879, byla obec slavnostně povýšena na město. Královské Vinohrady se rychle staly čtvrtým nejlidnatějším městem Českého království.¹⁰

Od roku 1890 smělo město používat vlastní znak. *„Na červeném štítě stojí na zeleném trávníku stříbrná kvádrová hradební zeď se zlatým cimbuřím o sedmi stínkách, s otevřenou branou se zlatými, černě kovanými vraty a vytaženou zlatou mříží. Nad hradbou vynikají dvě rovněž stříbrné věže, každá s velkým stříbrným křížem děleným oknem, se třemi stínkami*

⁷Janeček, J.: Město Královské Vinohrady, Vinohrady 1895, s. 12: jednalo se o pozemky za Újezdskou a Strahovskou branou, které byly připojeny ke Smíchovu, Košířím, Břevnovu a Dejvicím.

⁸Tamtéž, s. 12: podle J. Janečka si obyvatelé této části původních Vinohrad utvořili název Žižkov sami. Oficiálním názvem nově vzniklé obce se stal na návrh tamního nového starosty Karla Hartiga (1833 – 1905).

⁹Poznámka A. Ch.: Vinohrady leží v poměru k Žižkovu na kopci. Obě obce tedy rozděluje postupně se svažující terén.

¹⁰Janeček, J.: Město Královské Vinohrady, Vinohrady 1895, s. 13.

*zlatého cimbuří a špičatou střechou se zlatou makovicí. Mezi věžemi vyrůstá nad cimbuřím hradby postava sv. Václava s hnědým vousem, s knížecím kloboukem na hlavě a zlatou svatozáří kolem hlavy, oblečená ve stříbrném šupinovém pancíři, v pravici pozvedá vinnou ratolest se dvěma listy a jedním modrým hroznem v přirozených barvách, levicí drží červený jílec meče na levém rameni má trojhranný červený a stříbrně lemovaný štít se stříbrným dvouocasým lvem s červeným jazykem a zlatou korunou. Celý štít je obklopen zlatou arabeskovou obrubou, na jejímž horním okraji spočívá stříbrná zděná koruna s pěti viditelným stínkami.*¹¹

---

¹¹Čarek, J.: Městské znaky v českých zemích, Praha 1985, s. 315.

2. Obyvatelstvo

2. 1. Národnostní poměry obyvatelstva

Původními obyvateli Královských Vinohradů byli především zemědělci – majitelé usedlostí a jejich čeledí, vinaři a jejich pomocníci. Mnozí z majitelů vinohradských usedlostí byli Němci. Národnostní charakter obce byl tedy nejprve německý. Teprve později, když se Královské Vinohrady staly samostatnou obcí a začaly se nevídanou rychlostí rozvíjet, se situace začala měnit. V prvním zvoleném zastupitelstvu roku 1876 ještě zasedali i Němci. Češi se ovšem začali rychle prosazovat. Zastupitelstvo obce a od roku 1879 města se soustředilo na uchování českého národního rázu Královských Vinohradů. Postupným skupováním a získáváním pozemků, které dříve patřily do rukou Němců, se Češi postupně stali, co do počtu, na Královských Vinohradech většinou. Svou roli hrálo i přistěhovalectví Čechů z venkova a měst.¹²

Boj o prosazení téměř výlučně českého charakteru města se projevoval různě. Tak například uliční tabulky byly vždy jen české. To byl rozdíl oproti Praze, kde byly nápisy na cedulkách dvojjazyčné. Také samotné názvy vinohradských ulic odkazovaly na českou historii, významné osobnosti české kultury a památná místa Čech. Například ulice Jungmannova, Palackého, Havlíčkova nebo Blanická, Šumavská apod. Český charakter obce byl povzbuzován i kulturními událostmi, jako například plesy, koncerty, národními slavnostmi atd.

V povzbuzování národního uvědomění nezůstaly pozadu ani noviny, které na Královských Vinohradech vycházely. Objevují se tam například výzvy, aby se Češi stěhovali i do částí města, ve kterých bydlí více Němců. Němci na Královských Vinohradech bydleli především v oblasti vymezené dolní částí dnešní Vinohradské třídy nad Muzeem a Wilsonovým nádražím, Budečskou ulicí a Riegrovými sady.¹³ Městské zastupitelstvo mělo upravit ceny nájemného tak, aby se tyto byty v „německých částech“ staly i pro české obyvatelstvo dostupnými. Jiná novinová výzva vybízela k většímu navštěvování Riegrových sadů. Do parku podle novin přicházelo více Němců než Čechů.

I přes to, že Češi tvořili postupem času na Vinohradech národnostní většinu, byla v určitých oblastech veřejného života slyšet více němčina, kterou někteří Češi ještě stále používali na veřejnosti raději než svou mateřštinu.

I když by se snad mohlo zdát, že Vinohradští se snažili německé obyvatele z

¹²Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 37.

¹³Boháč, A.: Hlavní město Praha, Praha 1923, s. 38.

Královských Vinohradů vytlačovat, nebylo tomu tak. Vinohradští prý Němcům nikdy nebránili žít podle svého, pokud neohrožovali české zájmy.¹⁴

Zajímavé je srovnání vinohradských národnostních poměrů (do roku 1921 posuzovaných z přihlášení se k dané obcovací řeči) s ostatními pražskými předměstími. Podklady k tomuto srovnání poskytují zejména Statistické zprávy královského hlavního města Prahy a obcí spojených s městskou statistickou komisí. Použité údaje pocházejí ze sčítání lidu v letech 1880, 1890, 1900, 1910 a 1921. Data týkající se přímo Královských Vinohradů jsou zpracována do samostatné tabulky.¹⁵

V roce 1880 byly Královské Vinohrady, co do počtu obyvatel, ve srovnání s dalšími předměstskými obcemi, Karlínem, Smíchovem a Žižkovem, na třetím místě. Nejvíce obyvatel měl tehdy Smíchov (24 594). Hned za Smíchovem následoval Žižkov (21 074). Na Smíchově také bydlelo nejvíce obyvatel hlásících se k německé obcovací řeči (3044). Na Žižkově naopak bydlelo nejméně obyvatel s německou obcovací řečí (jen 1011).¹⁶

Do roku 1890 narůstal počet obyvatel nejrychleji na Žižkově, Královské Vinohrady byly hned druhé. Žižkov měl v tomto roce také největší počet obyvatel. Statistika ze sčítání lidu z roku 1890 uvádí, že v Praze i předměstích, s výjimkou Vinohrad, ubývá obyvatel s německou obcovací řečí. Tento úbytek je vysvětlován jednak rostoucím národním uvědoměním Čechů a také tím, že lidé, přicházející z venkova do Prahy a jejích předměstí, byli většinou česky mluvící. Proč tedy počet německy mluvících obyvatel stoupal pouze na Vinohradech? Podle komentářů u statistiky je to způsobeno především stěhováním židovského obyvatelstva, hlásícího se většinou k německé obcovací řeči. Ti přicházeli z těsného Josefova do moderních předměstí. Především tedy na Královské Vinohrady, ale i do Karlína. Zajímavé je i přepočtení podílu německy mluvících obyvatel na procenta. Na Vinohradech byl podíl obyvatel s německou obcovací řečí 12, 5 %, v Karlíně 12, 1%. Oproti tomu na Žižkově byl tento podíl jen 2, 3%.¹⁷ Na Žižkov se tradičně stěhovalo spíše chudší české obyvatelstvo, čemuž odpovídala i kvalita bydlení.

V roce 1900 je, tentokrát ve všech předměstských obcích, opět patrný poměrný úbytek obyvatel s německou obcovací řečí. Tento úbytek je v průměru až o dvě procenta. Na Královských Vinohradech to jsou 3, 2 %. I když obyvatel s německou obcovací řečí na Vinohradech na počet přibýlo, byl nárůst počtu obyvatel s českou obcovací řečí vyšší. Proto je i vyšší procentuální přírůstek Čechů. Zatímco lidé hlásící se k české obcovací řeči přicházeli

---

¹⁴Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 38.

¹⁵Viz přílohy: Tabulka II Obcovací řeč a národnost obyvatelstva na Královských Vinohradech.

¹⁶Statistická příruční knížka král. hlavního města Prahy za léta 1879 a 1880, Praha 1881, s. 13.

¹⁷Statistická knížka královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou komisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za rok 1890, Praha 1892, s. 60.

převážně z venkova, lidé s německou obcovací řečí přicházeli převážně z Prahy. Lidé šli na předměstí především kvůli levnějším činžím a zdravějšímu bydlení. Migraci na předměstí pomáhalo i rychlé a pohodlné spojení s Prahou. Statistika uvádí, že dobré dopravní spojení s Prahou je důvodem, proč byl upřednostňován Karlín a Vinohrady před Smíchovem, který měl spojení s Prahou horší.¹⁸ Za příčiny všeobecného poklesu obyvatel s německou obcovací řečí se uvádí i nižší sňatečnost, vyšší sňatkový věk a pravděpodobné záměrné omezování počtu dětí v rodině. Záměrná regulace počtu dětí souvisí i se společenským postavením obyvatel hlásících se k německé obcovací řeči, kteří většinou byli úředníky, důstojníky nebo obchodníky.¹⁹ Dalším důvodem, proč ubývalo obyvatel s německou obcovací řečí, může být i to, že se někteří Židé začali hlásit k české obcovací řeči. Bylo to způsobeno růstem českého emancipačního hnutí, se kterým se Židé začínali postupně identifikovat. Zejména ti Židé, kteří se s Čechy stýkali v každodenním životě, si osvojovali českou kulturu a jazyk a také začali posílat své děti do českých škol.²⁰

Ze sčítání v roce 1900 můžeme i zjistit souvislost obcovacího jazyka a náboženství. Velmi užitečné je to právě pro poznání, kolik židů se hlásilo k české obcovací řeči. Heinrich Rauchberg k tomu poznamenává, že v roce 1901 se k německé obcovací řeči hlásí na Královských Vinohradech ještě téměř polovina židů, což je dokonce více než v Praze. V Karlíně je to něco málo přes jednu třetinu, na Smíchově méně než jedna třetina a na Žižkově dokonce ani ne jedna desetina tamních židů.²¹ Konkrétně na Vinohradech na tisíc obyvatel připadalo 495 židů hlásících se k německé obcovací řeči, 502 k české a 3 k jiné.²²

V roce 1910 byla situace, co se týká počtu obyvatel, už docela odlišná. Královské Vinohrady měly po Praze nejvíce obyvatel ze všech příměstských obcí.²³ Na druhém místě byl Žižkov (71 746) a na třetím Smíchov (51 269). Nejvíce obyvatel hlásících se k německé obcovací řeči žilo na Královských Vinohradech. Za Vinohrady následoval Smíchov (3893) a Karlín (3244). Procentuálně ale byly Královské Vinohrady co do počtu obyvatel německé obcovací řeči s 9, 06 % až druhé. První byl Karlín s 13, 53 %. Nejvíce českým předměstím byl opět Žižkov, kde žilo jen 2, 16 % obyvatel hlásících se k německé obcovací řeči.²⁴

Pozici nejlidnatější příměstské obce si Královské Vinohrady udržely i rok před připojením k Velké Praze v roce 1921. Na druhém místě byl opět Žižkov, na třetím Smíchov.

¹⁸Sčítání lidu v král. hlav. městě Praze a obcích sousedních provedené 31. prosince 1900, Praha 1908, s. 131 – 133.

¹⁹Bělina, P. a kol.: Dějiny Prahy, díl II., Praha 1998, s. 134.

²⁰Boháč, A.: Hlavní město Praha, Praha 1923, s. 35.

²¹Rauchberg, H.: Der nationale Besitzstand in Böhmen, 1. Band, Leipzig 1905, s. 421.

²²Rauchberg, H.: Der nationale Besitzstand in Böhmen, 2. Band, Leipzig 1905, s. 165.

²³Viz přílohy: Tabulka I Počet obyvatelstva na Královských Vinohradech.

²⁴Statistická zpráva královského hlavního města Prahy a spojených obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů, Vršovic a Žižkova za rok 1910, Praha 1912, s. 61.

Nejvíce Němců žilo na Vinohradech. Přepočteno na procenta, bylo však opět nejvíce Němců v Karlíně (7, 43%). Na Vinohradech to bylo 6, 67 %. ²⁵

Z uvedených údajů vyplývá, že na Vinohradech žila poměrně početná komunita obyvatel hlásících se k německé obcovací řeči. Nemůže být však řečeno, že všichni z těchto obyvatel byli národnostně opravdu Němci. K německé obcovací řeči se totiž nejednou hlásili i Židé, jak bylo již zmíněno výše. Zajímavá je poznámka ve Vinohradských novinách z roku 1901: „*Konečně nemůžeme opominouti ještě jednu velkou důležitost, že totiž Královské Vinohrady majíce pouze malé procento německého, respektive židovského, obyvatelstva, mohou se směle míti městem ryze českým.*“²⁶ Že měly Vinohrady převážně český ráz, nelze popřít, když se však přihlédne k početnímu porovnání s ostatními předměstími, jsou Královské Vinohrady nejméně „české“.

České obyvatelstvo Královských Vinohrad bylo značně rozmanité. Lidé sem přicházeli ze všech koutů českých zemí, jak dokládá vzpomínka Františka Langer: „*Na Vinohrady se sice napřed stěhovali rodilí Pražané, kteří hledali lacinější přebývání, ale potom se sem táhli lidé z venkova, pro něž i jen pražské předměstí bylo docela dobrou Prahou. A těm vděčila řeč města Vinohrad, že se stala rozmanitější než obvyklá řeč lidu pražského. Naše chůva...byla tatínkova krajanka z Českomoravské vysočiny a protahovala pěkně po horácku poslední slabiky slov. Pradlena...mluvila jinak než my a zpívala při prádle písničky nezvyklých nápěvů a slov a byla, jak se pochlubila, až z Moravy. Naše paní sousedka ještě aspoň po domě donášela červené sukně, v kterých prý chodila na Šumavě. Asi Chodka, hádám dnes. To je etnografická ukázka jen z jednoho poschodí našeho činžáku.*“²⁷

2. 2. Sociální poměry obyvatelstva

Královské Vinohrady se staly čtvrtí, kterou obývala převážně střední třída. Takto obyvatele Královských Vinohradů charakterizoval František Pavlík v knize Památník města Královských Vinohradů: „*čtvrť úředníků, profesorů, studentů, penzistů, soukromníků, obchodníků*“²⁸. Vinohrady se staly vyhledávanou čtvrtí pro ty, kteří celý den pracovali v Praze. Většina obyvatel na Královských Vinohradech jen bydlela. To, že mnoho obyvatel chodilo na Královské Vinohrady jen přespat, ovšem neznamená, že by ani tu nebyly obchody, podniky atd. Spíše naopak. Královské Vinohrady měly dobrou občanskou vybavenost. Sídli

²⁵ Statistická zpráva hlavního města Prahy, spojených obcí Karlína, Smíchova, Vinohrad, Vršovic a Žižkova a 32 sousedních obcí a osad Velké Prahy za rok 1921, Praha 1926, s. 43 - 44.

²⁶ Budoucnost Královských Vinohradů, in: Vinohradské noviny, ročník II, č. 11, 1901, s. 4.

²⁷ Langer, F.: Byli a bylo, Praha 1991, s. 168.

²⁸ Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 37.

tu především menší obchodníci a živnostníci, kteří se brzy vyrovnali úrovni svých pražských kolegů. Pouze v úplných začátcích rozvoje města museli obyvatelé Vinohrad nakupovat v Praze. Dělníků bylo na Královských Vinohradech jen málo, především z toho důvodu, že tu bylo poměrně málo továren. Na Vinohradech působila od roku 1894 „První česká akciová továrna na šunky a uzenářské zboží Antonín Chmel na Zvonařce“, od roku 1895 „První česká továrna uherského salámu „Emka“ Em. Maceška, továrna uzeného zboží a konserv, vývoz pražských šunek a sádla“, od roku 1896 továrna „A. Maršner, továrna na orientálské cukrovinky na Královských Vinohradech“, dnes známá jako Orion. Roku 1893 byl na Vinohradech založen i pivovar s názvem „Měšťanský pivovar na Královských Vinohradech“.²⁹

O tom, jaké bylo složení obyvatel Královských Vinohrad, si můžeme udělat určitou představu ze sčítání lidu v roce 1880. Z tohoto roku pochází statistika uvádějící obyvatele podle zaměstnání a to pro Prahu a její příměstské obce (Vyšehrad, Holešovice – Bubny, Karlín, Smíchov, Vinohrady Žižkov). Statistika uvádí 27 různých druhů povolání. U každého zaměstnání se rozlišují samostatné osoby (podnikatelé) a osoby, které jsou při tomto povolání buď zaměstnaní (úředníci, zřizenci a dělníci) nebo se „při témž povolání obživují“ (členové rodiny a služebnictvo).

Královské Vinohrady již v roce 1880 výrazně vynikaly převahou některých profesních skupin. Do následujícího srovnání jsou zahrnuty jen předměstské obce, Praha je kvůli pozdějším srovnáním vynechána (včetně Vyšehradu a Holešovic – Bubnů připojených k Praze v letech 1883 – 4).

V roce 1880 se na Královské Vinohrady přihlásilo celkem 303 veřejných úředníků. Tomuto počtu je blízko jen Smíchov, kde bylo 287 veřejných úředníků. Další předměstí jako například Žižkov měly jen necelých 100 úředníků. Výraznou složkou byli i učitelé. Těch bylo na Vinohradech 103. Více učitelů bylo opět jen na Smíchově (173). Je až překvapivé, kolik na Královských Vinohradech žilo spisovatelů ve srovnání s jinými předměstími. Na Vinohradech jich bylo 31, v ostatních předměstích počet spisovatelů nedosáhl ani deseti. Mezi známé spisovatele, kteří na Vinohradech v roce 1880 a později bydleli, patří například Svatopluk Čech, Jan Karafiát, František Kvapil, Julius Zeyer, Viktor Dyk nebo Karel Václav Rais. Dalším uměleckým odvětvím, na Vinohradech bohatě zastoupeným, byli i lidé ve skupině „stavitelé, civilní inženýři, zeměměřiči“, kterých bylo 41. Nejbližší tomuto číslu byl opět Smíchov. Na Vinohradech žili a působili například Antonín Turek, Jan Kotěra nebo Alois Dryák. Malířů a sochařů bylo na Vinohradech v roce 1880 méně než v jiných předměstích, jen 17, patří se však připomenout, že tu v pozdější době bydleli například Ladislav Šaloun,

---

²⁹Polák, M.: Město Královské Vinohrady, Praha 2009, s. 141.

Bohuslav Schnirch nebo Mikoláš Aleš.

V porovnání s dalšími pražskými předměstími vynikají Vinohrady i počtem lidí zabývajících se dalšími druhy umění. Mezi ně statistika zařadila divadelní herce, tanečníky, hudebníky a zpěváky. Bylo jich zde celkem 95. Tohoto počtu jiná předměstí ani nedosahovala. Toto číslo však zase nevyzní až tak překvapivě, uvědomíme-li si, že na Královských Vinohradech bylo nejméně šest divadel a divadelních arén. Jen namátkou - Heinova aréna, Novoměstské divadlo a Letní divadlo na Královských Vinohradech.

Na Vinohradech působilo i poměrně dost advokátů a jejich úředníků. Je překvapivé, že více jich bylo na Žižkově. Na Královských Vinohradech také bydlelo poměrně dost majitelů domů a důchodů a penzistů. V tomto ohledu byly Královské Vinohrady hned za Smíchovem.

Ze srovnání vyplývá, že Smíchov měl v roce 1880 podobný charakter obyvatelstva jako Vinohrady. Smíchov, tradičně považovaný spíše za dělnickou a tovární čtvrť, tedy obývalo i poměrně velké procento lidí řadících se do kategorie střední třídy. Když však srovnáme počet obyvatel v roce 1880, kdy na Smíchově bydlelo 24 594 obyvatel a na Královských Vinohradech jen 14 651, vychází přece jen větší koncentrace střední třídy na Vinohradech.³⁰ Lze tedy říct, že Vinohrady si svou pověst středostavovského města, z výše citovaného úryvku, budovaly již od svého počátku.

K roku 1895 byl na Královských Vinohradech 1 notář, 9 advokátů, 68 lékařů (24 z nich vykonávalo lékařskou praxi), 340 úředníků (státních, veřejných a soukromých), 56 profesorů, 95 učitelů a učitelek, 620 penzistů, 960 velkoobchodníků, 1600 továrníků a živnostníků a 984 majitelů usedlostí.³¹

V Adresáři města Královské Vinohrady, sestaveném Juliem Janečkem v roce 1912, je uvedeno 17 advokátů, 63 lékařů, 7 stavebních inženýrů. Z uměleckých odvětví tu je uvedeno 40 akademických malířů, 11 akademických sochařů, 63 architektů, 9 hudebních skladatelů a 112 hudebníků a kapelníků. Herce adresář bohužel nezmiňuje. V adresáři je také uvedeno 53 spisovatelů a 48 žurnalistů. Z řemeslnických a živnostenských povolání jsou na Královských Vinohradech v roce 1912 hojně zastoupeni především hostinští, holiči a kadeřníci, krejčí, malíři pokojů truhláři, uhlíři a zámečníci. Dále tu byl velký počet obchodních zástupců, komisionářů a jednatelů, řezníků a velkoobchodníků masem.³²

Na závěr krátká vzpomínka vinohradského rodáka Františka Langeru na obyvatele Královských Vinohrad: „*Lidičky na Vinohradech byli počestní, řádní drobní měšťáci, žijící v souladu s úřady a se zákony, dbající o blaho a o mravy svých rodin a o svou důstojnost,*

³⁰Statistická příruční knížka král. hlavního města Prahy za léta 1879 a 1880, Praha 1881, s. 27 – 33.

³¹Janeček, J.: Město Královské Vinohrady, Vinohrady 1895, s. 39.

³²Adresář města Král. Vinohradů, Královské Vinohrady 1912. Vlastním nákladem vydal Julius Janeček.

2. 3. Náboženské poměry obyvatelstva

Co se týká náboženského vyznání obyvatel Královských Vinohradů, vždy zde převažovali katolíci. Hned za nimi následují evangelíci. Židé měli na Královských Vinohradech poměrně početnou komunitu, o čemž jsem se v této kapitole již zmiňovala v souvislosti s národním rázem Vinohrad. Podíl obyvatel s katolickým vyznáním byl na Vinohradech vždy, s výjimkou roku 1921, větší než 90 %. Po roce 1890 však můžeme zaznamenat procentuální pokles téměř o jedno procento. Stále totiž přibývalo obyvatel s nekatolickým vyznáním. Zvětšoval se i počet obyvatel bez vyznání. Největší změna nastala při prvním poválečném sčítání, které proběhlo v roce 1921. Podíl katolíků ve vinohradském obyvatelstvu byl nyní jen necelých 66 %, zatímco počet nevěřících stoupl z 0, 5% na téměř 11%.³⁴ Mnoho lidí z katolické církve vystoupilo. Svou roli hrál i nárůst počtu věřících jiných církví. V lednu 1920 byla založena samostatná církev československá, která se odštěpila od katolické církve. Na Královských Vinohradech se k československé církvi přihlásilo 8 771 obyvatel.³⁵

Protože největší nekatolickou menšinou byli na Královských Vinohradech židé, myslím, že je tedy vhodné se o nich více zmínit. Vycházíme – li z počtu obyvatel, kteří se hlásili k židovskému náboženství, byla židovská komunita na Královských Vinohradech také velmi početná. Standardně tvořila něco kolem 6%. Svědčí o tom do dnešních dnů bohužel nezachovaná synagoga v Sázavské ulici, údajně však jedna z nejkrásnějších a největších v Čechách. Přímo u hranic Královských Vinohrad se Žižkovem se také nacházejí hned dva židovské hřbitovy. První byl založen v roce 1890 na místě dřívějšího morového pohřebiště, v dnešních Mahlerových sadech, kde v jeho těsné blízkosti později vyrostl žižkovský vysílač. Druhý byl založen také v roce 1890 a nachází se v blízkosti pražské zastávky metra Želivského. Počty židů podle náboženského vyznání jsou zpracovány do tabulky.³⁶

Pokud bychom měli počet židovských obyvatel porovnat s okolními předměstskými obcemi, byla by čísla následující. Vývoj růstu židovských obyvatel se poměrně shoduje s tím, jak Vinohrady postupně rostly a dostávaly se na první příčku ve velikosti pražských předměstí. V roce 1880 bylo ještě více židů na Smíchově a v Karlíně.³⁷ Ovšem už o deset let

³³Langer, F.: Byli a bylo, Praha 1991, s. 169.

³⁴Viz přílohy: Tabulka III Náboženské vyznání obyvatelstva na Královských Vinohradech.

³⁵Statistická zpráva hlavního města Prahy, spojených obcí Karlína, Smíchova, Vinohrad, Vršovic a Žižkova a 32 sousedních obcí a osad Velké Prahy za rok 1921, Praha 1926, s. 43 – 44.

³⁶Viz přílohy: Tabulka III Náboženské vyznání obyvatelstva na Královských Vinohradech.

³⁷Statistická příruční knížka král. Hlavního města Prahy za léta 1879 a 1880, Praha 1881, s. 24.

později jasně čněla vinohradská židovská komunita nad ostatními. Na Královských Vinohradech v té době žilo 2040 židů. V Karlíně to bylo o něco málo víc než o polovinu méně (1205).³⁸ Stejně tomu bylo i v roce 1900.³⁹ V roce 1910 měly Vinohrady stále početně nejsilnější židovskou komunitu. Žilo zde 4683 židů. V Karlíně, kde byla druhá nejsilnější židovská komunita, žilo opět téměř o polovinu méně židů než na Vinohradech (2537). V přepočtu na procenta, vzhledem k podílu obyvatelstva, je však karlínská židovská komunita jako by větší (průměrně o 2 – 4 %). Na Žižkově to bylo jen necelých patnáct set židů.⁴⁰ Těmto číslům odpovídají i závěry Antonína Boháče, že židé se soustřeďují především v těch místech, kde je čilý obchodní ruch a kde se příjemně a zdravě bydlí. Také protože jsou židé většinou příslušníky středních tříd, je jich v dělnických čtvrtích, jako je například Žižkov, velmi málo.⁴¹ Sčítání v roce 1921 opět potvrdila velikost vinohradské židovské komunity. I přes to, že do tohoto období zasáhla 1. světová válka, která všeobecně snížila počet obyvatel, počet lidí, kteří se v roce 1921 na Vinohradech přihlásil k židovské víře, byl vyšší. Celkem 5732 oproti předválečným 4683. K židovské národnosti se ale z tohoto počtu 5732 přihlásilo jen 1011 obyvatel. K židovské národnosti se ve sčítání roku 1921 hlásili nejvíce Židé, kteří se dříve hlásili k německé obcovací řeči. Mnoho Židů se také přihlásilo k české národnosti.⁴² V roce 1921 měly Královské Vinohrady jak počtem, tak procentuálním podílem největší židovskou komunitu ze všech předměstí.⁴³

2. 4. Vzdělanost obyvatelstva

Vzdělání obyvatelstva je vedle národnostního, sociálního a náboženského faktoru, dalším důležitým ukazatelem toho, jaké vrstvy lidí se na Vinohrady stěhovaly. Statistiky pro Prahu a předměstské obce vzdělanost obyvatel sledují od roku 1880, kdy je do statistiky „osvícenost obyvatelstva“ zařazena vůbec poprvé do roku 1900. Pro roky 1910 a 1921 ve statistické knížce už tyto údaje nejsou. Pravděpodobně už tehdy dosahovala míra lidí, kteří uměli číst a psát, takové výše, že ji nebylo zapotřebí sledovat. Ve statistice k letům 1880 a 1890 se rozlišují čísla pro všechny obyvatele bez rozdílu věku a čísla pro obyvatele starší šesti let, tedy těch, kteří už začali chodit do školy. Tato hranice pro posuzování vzdělanosti je podle mého názoru přesnější a více vypovídá o skutečných vzdělanostních poměrech. Statistika

³⁸Statistická knížka královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou komissí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za rok 1890, Praha 1892, s. 54.

³⁹Sčítání lidu v král. hlav. městě Praze a obcích sousedních provedené 31. prosince 1900, Praha 1908, s. 95.

⁴⁰Statistická zpráva královského hlavního města Prahy a spojených obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů, Vršovic a Žižkova za rok 1910, Praha 1912, s. 58.

⁴¹Boháč, A.: Hlavní město Praha, Praha 1923, s. 34.

⁴²Tamtéž, s. 84.

⁴³Viz přílohy: Obrázek č. 13 Statistika obyvatelstva podle náboženského vyznání – židé.

zahrnující všechny obyvatele vlastně jen ukazuje, ve kterých obcích je větší podíl dětí mladších než šest let. Bohužel pro rok 1900 statistika zahrnuje všechny obyvatele bez rozdílu věku. Čísla proto bohužel nejde dobře srovnávat s údaji z předchozích dvou sčítání.

V roce 1880 žilo na Vinohradech nejvíce obyvatel, kteří uměli číst i psát. Celkem to bylo 98, 3 % mužů a 93, 4 % žen. Jen číst umělo 0, 4 % mužů a 2, 7 % žen. Zcela negramotných bylo 1, 3 % mužů a 3, 9 % žen. Ve srovnání s ostatními předměstími na tom byly Vinohrady nejlépe. Ve všech předměstích je menší procento gramotných žen, což souvisí s jejich horšími podmínkami v přístupu ke vzdělání a v celkovém náhledu společnosti na postavení ženy. Nejhuře na tom v tomto ohledu byl Žižkov, kde umělo číst a psát jen 69, 9 % procent žen a celých 26, 7 % jich bylo úplně negramotných.⁴⁴

V roce 1890 vzdělanost obyvatelstva všeobecně stoupla. Co překvapí, jsou údaje pro Žižkov. Pokud můžeme věřit statistice, tak na tomto předměstí bylo celých 99, 9% mužů a 99, 8 % žen, kteří uměli číst a psát. Jen číst umělo 0, 1 % mužů a žen. Negramotní muži v tomto roce na Žižkově nebyli žádní a žen pouhých 0, 1 %. Žižkov, který ještě o deset let dříve nevzdělaností obyvatel daleko zaostával za dalšími třemi předměstími, nyní vykazoval nejvyšší podíl vzdělaných obyvatel. Na Královských Vinohradech umělo číst a psát 99, 1 % mužů a 97, 3 % žen, jen číst umělo 0, 3 % mužů a 1, 1 % žen. Mužů, co neuměli číst ani psát, bylo 0, 6 % a žen 1, 6 %.⁴⁵ I když rozdíly mezi Vinohrady a Žižkovem nejsou až tak velké, přece jen zarazí. U Žižkova, všeobecně považovaného za čtvrt' nižších společenských vrstev, by se předpokládala nižší vzdělanost než u středostavovských Královských Vinohrad.

I statistika z roku 1900 konstatuje všeobecně předpokládaný fakt, totiž, že nejvíce vzdělaných obyvatel bude na Vinohradech a v Karlíně, kam se stěhují především zámožnější vrstvy. Na Žižkově se předpokládá nižší gramotnost. V roce 1900 tomu podle statistických údajů tak opravdu bylo. Nejlépe si ze všech čtyř předměstí stojí Královské Vinohrady. Žilo tu 89, 3 % mužů a 90, 22 % žen. Jen číst umělo 0, 13 % mužů a 0, 43 % žen. Negramotných bylo 10, 54 % mužů a 9, 25 % žen. Nárůst počtu žen, které uměly číst a psát a naopak pokles počtu žen, které byly negramotné, mimo jiné dokládá i fakt, že se na Vinohradech kladl důraz i na dívčí vzdělání, o čemž bude řeč později. Podobný trend, kdy je více žen, které uměly číst i psát, je patrný ve všech předměstích, s výjimkou Žižkova, na Vinohradech je ale tento rozdíl nejvíce zřetelný. Tvoří téměř jedno procento. Podobně jako Vinohrady na tom byl v roce 1900 jen Karlín. Smíchov se velmi těsně přiblížil Žižkovu. Na Smíchově a Žižkově žilo průměrně 84, 4 % mužů a 84, 5 % žen, kteří byli plně gramotní. Jen číst umělo v průměru 0, 2 % mužů

⁴⁴Statistická knížka královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou komisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za rok 1890, Praha 1892, s. 56 – 57.

⁴⁵Tamtéž, s. 56 – 57.

a 0, 6 % žen. Negramotných mužů bylo 15, 3 % a žen 14, 84 %.⁴⁶

Určitým ukazatelem vzdělanosti obyvatelstva může být i informace o tom, jak si vedla vinohradská knihovna. Městská knihovna byla pro veřejnost otevřena roku 1898 v prvním patře Národního domu. Prvním knihovníkem se stal spisovatel M. A. Šimáček a městská rada rozhodla, že i nadále má místo knihovníka vždy zastávat český spisovatel. Na začátku své existence měla knihovna kolem 2 000 svazků původní i překladové beletrie. Pro velký zájem čtenářů přibyla ke knihovně v roce 1901 i čítárna. V čítárně byly městskou radou povoleny jen beletristické a literární časopisy a revue. Politické noviny v knihovně nebyly. Půjčování bylo od otevření knihovny bezplatné.⁴⁷

V roce 1910 měla vinohradská knihovna 9 224 děl a 8 402 svazků. Těmito počty převyšovala všechny ostatní předměstské knihovny. Nejméně knih měla Městská knihovna na Žižkově – 4834 děl a 4373 svazků. Vinohradská knihovna také měla nejvíce čtenářů a tím pádem i nejvíce vypůjčených svazků. Pro rok 1910 to bylo 32 030 čtenářů a 72 380 vypůjčených svazků. To bylo opět nejvíce ze všech předměstských obcí. V ostatních předměstích byl počet čtenářů i vypůjčených knih aspoň dvakrát menší než na Královských Vinohradech.⁴⁸

Zajímavostí na konec může být, že Knihovna na Vinohradech funguje dodnes a není sloučena s pražskou městskou knihovní sítí.

---

⁴⁶Sčítání lidu v král. hlav. městě Praze a obcích sousedních provedené 31. prosince 1900, Praha 1908, s. 104 – 105.

⁴⁷Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 111.

⁴⁸Statistická zpráva královského hlavního města Prahy a spojených obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů, Vršovic a Žižkova za rok 1910, Praha 1912, s. 510.

3. Místní elity

Vinohradských elit, tedy lidí, kteří se určujícím způsobem podíleli na správě a životě města, jeho charakteru a rozvoji, bychom našli celou řadu. Bylo tomu tak zejména díky výše prozkoumanému složení obyvatel Královských Vinohrad. Vyšší koncentrace vzdělanějších a majetnějších lidí a nižší podíl dělnického obyvatelstva jsou právě tím faktorem, který vytváří větší okruh potencionálních „lídru“.⁴⁹ Osobnosti patřící do okruhu „místních elit“ disponovaly především autoritou a s ní souvisejícím nadprůměrným společenským vlivem. Ne vždy musely disponovat mocí nebo měly moc jen na určité úrovni.⁵⁰ V okruhu svého působení si vytvářely vlivové sítě. Patřily sem jak „lokální politické elity“ tak s nimi úzce související „ekonomické elity“ a i tzv. vzdělanostní vrstvy. Ti všichni se významně podíleli na veřejném životě.

Ve městě Královských Vinohradech bydlelo a působilo mnoho významných osobností. Z nich je do této kapitoly vybrán jen reprezentativní zlomek. Nejprve jsou to starostové, jako nejdůležitější článek městské samosprávy. Dále je to městský architekt Antonín Turek, který na Vinohradech dlouho žil a postavil mnoho zdejších veřejných budov. Z oblasti školství a společenského života je to Karel Václav Rais. Pro oblast podnikání jsem vybrala Františka Maršnera, spoluzakladatele populární firmy Orion. Protože na Královských Vinohradech žila jedna z nejpočetnějších židovských obcí, je v této kapitole zastoupen i jeden její představitel, rabín Gustav Weiner.

3. 1. Starostové Královských Vinohrad

Starostové Královských Vinohrad⁵¹ pocházeli z řad městského zastupitelstva, které je volilo. Již před svým zvolením to byly významné osobnosti veřejného života. Za svého působení ve funkci starosty se starali o vzrůst a prestiž Královských Vinohrad. Jak poznamenal i Karel Václav Rais: „*Na tom, že město Vinohrady tak rychle vzrostlo, že stalo se městem zdravým, milým, že je opatřeno vším, čeho se od pokročilejšího města žádá, že jest městem českým, vlasteneckým, velikou zásluhu mají, kromě podnikavosti a obětavosti občanstva vůbec, bystří, podnikaví mužové, kteří na štěstí mladého města za doby prvního rozvoje jeho na Vinohradech žili a záležitosti jeho řídili.*“⁵² Jako předsedové nejružnějších

⁴⁹Kladiwa, Pavel: Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850 – 1914, díl II., svazek 1. Muži z radnice, Ostrava 2008, s. 68.

⁵⁰Machačová, J., Matějček, J.: Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781 – 1914, Praha 2010, s. 283.

⁵¹Viz přílohy: Obrázek č. 2 Starostové Královských Vinohradů.

⁵²Rais, K. V.: Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol, Praha 1898, s. 102.

organizací na Královských Vinohradech se plně účastnili společenského života. Předsedali například Měšťanské besedě, místní školní radě, zasedali ve správních výborech škol, výboru městské spořitelny. Byli členy ředitelství Záložny, členy správní rady Měšťanského pivovaru a dalších městských organizací. Tak například Jan Prokopec získal čestné členství v Řemeslnicko-živnostenské besedě. Alois Bureš byl druhým starostou Sokola Vinohradského. Podle definice historika Lukáše Fasory byla vysoká pozice takovýchto lokálních politických elit podpořena právě hromaděním úřadů a funkcí (ve správě, straně či spolcích). S obyvateli města udržovali kontakt prostřednictvím nejrůznějších spolků, skupin a svazů.⁵³

Nejbližším samosprávně nadřazeným úřadem pro Královské Vinohrady bylo Okresní zastupitelstvo. Zastupitelstvo mělo celkem 36 členů, z nichž Vinohrady volily 12.⁵⁴ Poté, co Žižkov získal své vlastní zastupitelství, bylo vinohradských zástupců 24. Okresními starosty byli jen významní vinohradští představitelé, většinou bývalí starostové Královských Vinohradů. Jan Friedländer (1882 – 1885), Vilém Vlček (1885 – 1891), Josef Herold (1891 – 1908), Alois Bureš (1908 – 1911) a Karel Prokopec (1911 – 1920).

Nejen sami starostové, ale i členové jejich rodin se významně podíleli na veřejném životě města. Manželka prvního starosty Viléma Vlčka Eliška měla zásluhu na stavbě chrámu Svaté Ludmily, byla také předsedkyní ženského dobročinného spolku Sv. Elišky. Manželka Jana Friedländera Tereza se stala roku 1885 předsedkyní místního dámského odboru Ústřední matice školské. Syn Jana Prokopce Karel byl ředitelem městských úřadů, členem okresního vinohradského zastupitelstva a od roku 1911 starostou okresu. Kromě toho byl i jednatelem vinohradského odboru Ústřední matice školské na Královských Vinohradech.

3. 1. 1. Vilém Vlček

Vilém Vlček byl prvním starostou samostatných Královských Vinohrad. Starostou byl zvolen celkem třikrát. Tento úřad zastával v letech 1875 – 1885. Před příchodem na Vinohrady bydlel s manželkou na Malé Straně, kde se živil jako řezník a dvorní dodavatel. Na Vinohradech si koupil dva domy – čp. 1 a čp. 82 jinak nazývaný „U jelena“. Vilém Vlček coby starosta bývá označován za klidného a uvážlivého, avšak méně iniciativního, spoléhajícího se na obecní radu a zastupitelstvo. Byl uznávaným starostou. Roku 1891 získal na Vinohradech čestné občanství.⁵⁵

⁵³Fasora, L.: Svobodný občan ve svobodné obci?, Brno 2007, s. 17.

⁵⁴Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 28: svých 12 zástupců do okresního zastupitelstva volil i Žižkov. Vršovice volily 1 zástupce, venkovské obce 6 zástupců, velkostatky 2 a průmysl 3 své zástupce do okresního zastupitelstva.

⁵⁵Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 22.

3. 1. 2. Jan Friedländer

Tento druhý starosta Královských Vinohrad zastával svůj úřad v letech 1885 – 1892. V roce 1891 získal na Královských Vinohradech čestné občanství. Byl prý velmi energický, pracovitý, ale také cholerický, pokud také ostatní lidé kolem něho nepracovali rychle. Za jeho působení bylo na Vinohradech postaveno mnoho domů. Stál také u řady dalších projektů na Královských Vinohradech, zasloužil se o to, že se Vinohrady dále rozrůstaly a že bylo zajištěno, co bylo pro jejich celkový rozvoj zapotřebí. Některé podniky, na které již nebyly v městské pokladně prostředky, prý i sám finančně podporoval.⁵⁶ Je pohřben na Vinohradském hřbitově.

3. 1. 3. Jan Prokopec

Jan Prokopec na Královských Vinohradech začínal jako starostův náměstek (od roku 1885). Starostou se stal po smrti Jana Friedländera v roce 1892. Úřad potom zastával pouhé tři roky, do své náhlé smrti v roce 1895. Politicky náležel k mladočechům. Jan Prokopec byl továrníkem mlýnských strojů, ačkoli se vyučil na sekerníka. K mlynářství se dostal až později a v souvislosti s tím si začal doplňovat i své vzdělání. Svou továrnu měl původně na dnešní Vinohradské ulici, v místech, kde dnes stojí Vinohradská tržnice. Později se továrna přestěhovala do nedaleké Korunní ulice. Mezi jeho zájmy patřila historie – zejména válečná a také historie revolucí. *“...a uměl stejně duchaplně srovnati přechody přes Alpy, vykonané Hanibalem, Suvorovem a Napoleonem, jako posoudit vítězství Žižkova a Napoleonova. České válečnictví obsáhl dokonale...”*⁵⁷ Vynikal ve znalostech vodních poměrů. Byl také členem Obchodní a živnostenské komory, zemským poslancem a členem okresního výboru. Charakterově bývá označován jako pravý opak svého předchůdce – jako smířlivý a klidný. Také byl pilný a svědomitý. Je pohřben na Vinohradském hřbitově.

3. 1. 4. Josef Víšek

Josef Víšek byl starostou v letech 1895 – 1911. Jako absolvent pražské techniky převzal po svém otci v roce 1873 řízení rodinného kamenického závodu. Účastnil se kamenických prací na mnoha významných stavebních podnicích své doby – výběrem - Muzea, Zemské banky, opravoval Karlův most, pracoval na podstavci pro sochu sv. Václava

⁵⁶Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 22.

⁵⁷Tamtéž, s. 24.

od J. V. Myslbeka na Václavském náměstí, spolupracoval i na vzniku pomníku K. H. Máchy na Petříně. Přátelil se s dr. Miroslavem Tyršem, mnoho let zasedal ve výboru pražského Sokola, od roku 1889 byl jeho starostou. Byl členem Matice technické.⁵⁸ V roce 1875 stál při zakládání Měšťanské besedy na Vinohradech, byl dlouholetým členem jejího výboru. Za jeho působení jako starosty se na Královských Vinohradech postavilo mnoho veřejných budov. Tato doba bývá také označována jako „zlatá éra vinohradské historie“⁵⁹. Povahou byl prý Sokolem, velmi pečlivý, upřímný, spravedlivý. Byl rytířem Řádu císaře Františka Josefa I. Toto vysoké vyznamenání obdržel za zásluhy o blaho a rozkvět Královských Vinohrad.⁶⁰ Stal se čestným měšťanem Královských Vinohradů.

3. 1. 5. Alois Bureš

Alois Bureš se stal roku 1912 nástupcem Josefa Víška ve funkci starosty poté, co byl dlouhou dobu jeho náměstkem. Stejně jako on se za zásluhy o rozvoj města stal rytířem Řádu císaře Františka Josefa I. Navíc byl i rytířem císař. rak. Řádu železné koruny III. třídy. Pocházel z Kolína. Byl vyučeným zedníkem, později, po absolvování stavitelské praxe, se v roce 1878 stal stavitelem. Od roku 1883 byl členem Spolku architektů a inženýrů.⁶¹ Po získání určitých zkušeností si na Královských Vinohradech otevřel soukromou praxi. Mezi jeho práce patří dva domy na Novém Městě, několik domů u tehdejší Kanálské zahrady a dva na dnešním náměstí Míru. V roce 1878 byl také zvolen do městského zastupitelstva, v roce 1880 se stal členem městské rady. Od roku 1882 byl náměstkem starosty. Za jeho působení ve funkci starosty se Královské Vinohrady dále úspěšně rozvíjely. Alois Bureš byl vytrvalý, důsledný, pracovitý a poctivý. Totéž vyžadoval od svých spolupracovníků. Vždy velmi důsledně hájil zájmy a čest Královských Vinohradů jako zástupce „*druhého největšího města v českém království*“⁶². Stal se čestným měšťanem Královských Vinohradů.

3. 1. 6. Jiří Pichl

Jiří Pichl byl posledním starostou v historii samostatného města Královské Vinohrady. V úřadu starosty byl od odstoupení Aloise Bureše v červnu 1919 do 12. října 1923. Pocházel z České Třebové. Byl novinářem. V letech 1895 – 1899 působil jako redaktor deníku České

⁵⁸Vlček, P. (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004, s. 695.

⁵⁹Polák, M.: Město Královské Vinohrady, Praha 2009, s. 21.

⁶⁰Administrační zpráva královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou komisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za rok 1898, Praha 1900, s. 456.

⁶¹Vlček, P. (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004, s. 92.

⁶²Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 26

noviny, poté byl až do roku 1902 redaktorem deníku Česká demokracie. V období let 1912 – 1920 byl šéfredaktorem Českého slova. Byl také členem Československé strany národně socialistické.⁶³ Za tuto stranu byl na místo vinohradského místního starosty zvolen i v roce 1938.⁶⁴

3. 2. Antonín Turek

Antonín Turek se narodil 8. prosince 1861. Vystudoval reálku v Ječné ulici a později také pražskou Českou techniku, obor pozemní stavitelství. Od roku 1884 působil na Královských Vinohradech. V roce 1899 se stal vrchním městským inženýrem Královských Vinohrad, byl přednostou stavebního oddělení. Získal také titul stavebního rady. Od roku 1886 byl členem Spolku architektů a inženýrů.

Mezi jeho stavby na Královských Vinohradech patří: školní budova Na Smetance z roku 1888 a vodárenská věž z roku 1891. Obě dvě tyto stavby projektoval ve spolupráci s Josefem Franzlem. Dále vypracoval plány pro stavbu Národního domu na Vinohradech z roku 1894. Vytvořil i kapli s arkádovými hrobkami a novogotickou kapli sv. Václava na Vinohradském hřbitově. Antonín Turek také projektoval Vinohradskou tržnici z roku 1902. Pro kostel sv. Ludmily navrhl část vnitřního vybavení. Od Antonína Turka pochází i projekt ke školní budově na náměstí Krále Jiřího na Vinohradech a k dalším vinohradským školním budovám v dnešní Londýnské, Belgické, Slezské, Perunově a Italské ulici a v ulici Jana Masaryka. Mezi jeho stavby patří i budova okresního soudu v Palackého ulici (dnes Francouzská). Je autorem i některých vil a činžovních domů na Královských Vinohradech. Postavil zde i svou vilu, která stojí v Dykové ulici. Kromě práce na Královských Vinohradech, se podílel i na řadě jiných projektů v dalších českých městech.

Zemřel 30. září 1916, je pochován na Vinohradském hřbitově.⁶⁵

3. 3. Karel Václav Rais

I tento známý český spisovatel významně spojil část svého života s Královskými Vinohrady. Narodil se 4. ledna 1859 v Lázních Bělohrad u Nové Paky. Je známý především jako spisovatel a novinář. Méně se však již hovoří o jeho kariéře ve školství. V roce 1877 absolvoval na učitelském ústavu v Jičíně. Před příchodem na Vinohrady učil Karel Václav

⁶³Tomeš, J., Léblová, A. a kol.: Československý biografický slovník, Praha 1992.

⁶⁴Polák, M.: Město Královské Vinohrady, Praha 2009, s. 23.

⁶⁵Vlček, P. (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004, s. 673.

Rais na Českomoravské vrchovině – v Trhové Kamenici (v letech 1877 - 1882) a Hlinsku (v letech 1882 – 1887).⁶⁶ Od roku 1894 byl učitelem na měšťanské chlapecké škole na Vinohradech.⁶⁷ Roku 1899 byl vybrán jako první ředitel II. měšťanské dívčí školy na Královských Vinohradech (dnes škola ve Slezské ulici)⁶⁸. Místo ředitele na této škole zastával úctyhodných dvacet let.

Karel Václav Rais je vedle svých početných literárních děl i autorem publikace věnující se školství. Jde o Politický a školní okres vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol vydaný v roce 1898. Do této knihy Karel Václav Rais vybral a sestavil příspěvky od učitelů z celého vinohradského okresu. O obrázkovou část publikace se postaral městský architekt Antonín Turek.

Od roku 1905 až do své smrti v roce 1926 žil Karel Václav Rais na Vinohradech v Čermákově ulici. Je pochován v rodinné hrobce na Vinohradském hřbitově.⁶⁹

3. 4. František Maršner

František Maršner se narodil 29. dubna 1857 v Buštěhradu. Vystudoval reálné gymnázium a obchodní školu v Praze. Po studiích hledal, čím by se mohl živit. Ukázalo se, že je mužem mnoha povolání. V 70. letech 19. století vlastnil koloniální obchod v Kladně, v 80. letech byl vydavatelem Obchodních listů a časopisu Český Lloyd. Když v roce 1886 začala jeho manželka Albína s výrobou levných orientálních cukrovinek, brzo se k ní přidal. Ve sklepní dílně na Královských Vinohradech spolu experimentovali ve výrobě dalších sladkostí. Zkoušeli například různě tepelně upravovat turecký med. Postupně začali svoji dílnu rozšiřovat a brzy poté dostali povolení ke stavbě továrny na pozemku za Měšťanským pivovarem na Vinohradech. Továrna byla o něco později, v roce 1896, registrována v obchodním rejstříku pod názvem „První česká továrna na orientálské cukrovinky na Královských Vinohradech, A. Maršner“. Ochranná známka tak byla registrována na manželku Albínu. Manželé Maršnerovi brzy rozšířili výrobu o produkci čokolády. Jejich specialita, vánoční čokoládové kolekce, se vyráběly od roku 1897. František Maršner se také věnoval modernizaci výroby. Vymyslel nový způsob výroby kokosového másla, angažoval se v rozvoji potravinářské chemie, věnoval se národohospodářství. Je autorem brožur Cukerní kartel a prospěch z něho plynoucí a Jak předejítí zemědělské krizi. Obě dvě z roku 1902.⁷⁰ Továrna

⁶⁶Tomeš, J. a kol.: Český biografický slovník XX. Století, 3. díl, Praha 1999, s. 17.

⁶⁷ Rais, K. V.: Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol, Praha 1898, s. 463.

⁶⁸ Viz přílohy: Obrázek č. 9 Školní budova v sadech, dnes Raisova škola (Slezská ulice).

⁶⁹Polák, M.: Město Královské Vinohrady, Praha 2009, s. 52.

⁷⁰Tomeš, J. a kol.: Český biografický slovník XX. Století, 2. díl, Praha 1999, s. 338.

manželů Maršnerových byla velmi úspěšná. V roce 1908 zaměstnávali 850 dělníků.⁷¹ V té době vyráběli čokoládu, kakaový prášek, vánoční cukrovinky, orientální cukrovinky, čajové pečivo, ruměnky a další. Zboží exportovali hlavně na Balkán a do zemí Orientu. V roce 1914 registrovali Maršnerovi značku Orion. Zatím ale jen pro jeden druh čokolády.

V roce 1912 odešel František Maršner na odpočinek, o pět let později zemřel. Ještě za svého života, v roce 1904, si koupil velkostatek ve Svatém Janu pod Skalou. Přispěl k renovaci tamního kláštera a zámku. Ve Svatém Janu také zřídil lázně.

František Maršner se už nedožil toho, když mladý výtvarník Zdeněk Rykr vytvořil podle názvu Orion nové logo – čtyřcípou hvězdu. Logo mělo velký úspěch, firma byla v roce 1928 celá přejmenována na „Orion, továrny na čokoládu, a. s.“.⁷² Pod touto značkou se cukrovinky, původně z Královských Vinohrad, velmi úspěšně prodávají dodnes.

3. 5. Gustav Weiner

Gustav Weiner byl druhým rabínem vinohradské židovské obce. Narodil se v roce 1872 v Chotěboři. Studoval na univerzitách v Praze, Vídni a Berlíně. Na vysokých školách studoval židovství. Stal se doktorem filozofie.

Již ve svých dvaceti pěti letech působil jako kazatel v židovské obci na Vinohradech. Od roku 1897 byl rabínem. Místo rabína vinohradské židovské obce zastával celých třicet let, až do své smrti v roce 1927.

Gustav Weiner je také autorem českých učebnic pro výuku náboženství. Ve spolupráci s Isidorem Pollakem vydal Biblickou čítanku a Hebrejsko český slovník k této čítance. S jinými kolegy vytvořil dvoudílnou Učebnici židovských dějin a literatury, která byla přeložena a vydána nejdříve v češtině a později i ve slovenštině.⁷³

---

⁷¹Láník, J.: Historie a současnost podnikání v Praze, 3. díl, Žehušice 2004, s. 75.

⁷²Tomeš, J. a kol.: Český biografický slovník XX. Století, 2. díl, Praha 1999, s. 338.

⁷³Wininger, S.: Grosse jüdische National – Biographie, Cernauti 1931, 6. Band, s. 235.

4. Výstavba a veřejné budovy

4. 1. Stavební růst Vinohrad

„České Chicago“ nebo „České Drážďany“. I tak bývají Královské Vinohrady nazývány. První z těchto dvou přirovnání použil ve své knize Město Královské Vinohrady v roce 1895 Julius Janeček. Přirovnání Vinohrad k Chicagu vychází především z velké rychlosti, kterou se Královské Vinohrady rozvíjely a postupně měnily ve velkoměsto. Přívlastek „České Drážďany“ byl užit ve Vinohradských novinách v roce 1902.

Na Vinohrady se původně chodilo na celodenní výlety. Tam, kde se dnes nachází jedna z nejrušnějších pražských ulic, Vinohradská, rostly ještě v polovině 19. století aleje ovocných stromů. Lidé na Vinohrady chodili za zábavou – do zahradních restaurací, do divadla. Na rozsáhlých pozemcích budoucího velkoměstského pražského předměstí se rozkládaly šlechtické zahrady a usedlosti, na loukách se pásly krávy a na polích rostlo obilí. *„Nedělní výlet patřil k rodinným a společenským nezbytnostem. Vedl skoro vždy za brány, nejčastěji do míst, kde se dnes rozkládají Vinohrady. Tam byl nejbližší kus přírody, pole a louky, ale hlavně několik pěkných zahrad a v nich útulné hospůdky, kam se chodilo na chleba s máslem, na kávu a na pivo.“*⁷⁴ Pražané nejraději chodili do Pštrossovy a Kanálské zahrady a do Wimmerových sadů. Do Pštrossky lákaly od roku 1830 lázně, ve Wimmerových sadech se nacházela asi nejznámější vinohradská letní restaurace Kravín. Směrem k Nuslím se rozkládaly tzv. „Růžové aleje“, které také lákaly k procházkám.⁷⁵

Při pohledu na dnešní Vinohrady to všechno může znít až neuvěřitelně. A stejně tak neuvěřitelně to muselo působit i na lidi tehdejší doby. Mnoho pamětníků, mezi nimi například Svatopluk Čech, František Langer, Vladimír Kovářik nebo Karel Václav Rais vzpomínali na to, jak rychlý byl přerod venkovské krajiny v městskou.

Stavební růst na Královských Vinohradech mohl plně začít až po tom, co František Josef I. povolil na podzim roku 1866 bourání pražských hradeb. Proces zbavování města pásu hradeb byl však zdoluhavý. Bylo stanoveno, že Praha musí pozemky, na kterých dřív hradby stály, odkoupit. To bylo finančně velmi náročné, proto se poslední části hradeb odstraňovaly až do 1. světové války. Urychlení pomáhal prodej nových pozemků na stavbu domů. Území hraničící s Královskými Vinohrady bylo asanováno až kolem roku 1876. I přes to se Vinohrady stavebně rychle rozvíjely. *„Královské Vinohrady těžily ve svém vývoji z optimálního komunikačního spojení, přimykaly se bezprostředně k území Nového Města a*

⁷⁴Kovářik, V.: Staropražské romance, Praha 1969, s. 127 - 128.

⁷⁵Hádek, K.: Čtení o staré Praze, Praha 1948, s. 41.

vznikající ulice navazovaly na hlavní, starší novoměstské tepny (nynější ul. Ječnou a Žitnou). Vliv na rozvoj Královských Vinohrad měl i příznivý terén, který tvořila mírně se svažující rovina směrem k Novému Městu, pouze na straně k Vršovickým a Nuslím byl terén příkřejší.⁷⁶ Z počátku se stavělo u hlavních silnic, které dohromady tvořily základní osu nově vznikajících Vinohrad. Byly to bývalé erární silnice - Černokostelecká, Tábořská a Vršovicko – Hostivařská. Jedny z prvních domů vznikaly také na zmíněných hranicích s Novým Městem – u Žitné a Ječné ulice a kolem Národního muzea směrem od Václavského náměstí. Později se začalo stavět na vzdálenějším území směřujícím k Olšanským hřbitovům.

Nové město mělo být především moderní a reprezentativní. Mělo k tomu hned několik předpokladů – jak v roce 1901 zmiňují místní Vinohradské noviny - „...moderním způsobem jsou stavěny, mohou se Královské Vinohrady těšiti tomu, že oproti Praze leží na výšině, v níž neshromažďuje se kouř a výpar velkoměsta, tou měrou, jako se to děje v Pražské kotlině...“.⁷⁷ Plány města a jeho uliční síť našly inspiraci v dispozicích a uspořádání Nového Města pražského založeného Karlem IV. Nově vznikající město se tak vlastně vracelo ke svým počátkům. Vinice, na jejichž území mělo vznikat, byly také založeny Karlem IV. Vývoj tedy pokračoval v kdysi započaté tradici. Budoucí náměstí Krále Jiřího je inspirováno právě novoměstským Karlovým náměstím. Tento královský původ nového města, jak připomíná historik umění Jiří Ševčík, zakládá slavnou prestiž Královských Vinohradů. Důležité je i vědomí přímého navázání na Nové Město pražské jakýmsi prodloužením Žitné a Ječné ulice. Královské Vinohrady se mohou honosit i svou polohou. Nacházejí se na vrchu přímo naproti Pražskému hradu. K příjemnému a zdravému bydlení na Královských Vinohradech měly přispívat široké ulice, prostranná náměstí a stejnoměrně rozložené sady. Vinohradské sady jsou vlastně další památkou na vinohradskou historii. Odkazují jednak na slavné šlechtické zahrady, které tu stály, ale jsou také „vzpomínkou na pole“.⁷⁸

Během zakládání nových ulic a náměstí byly také vyrovnávány povrchové nerovnosti. To byl rozdíl oproti sousednímu Žižkovu, kde dnes najdeme mnoho poměrně příkrých ulic. Při zakládání vinohradských ulic musely být respektovány i původní dispozice terénu dané bývalými hradbami. Některé vinohradské ulice přiléhající k Novému Městu tak hradby přímo kopírují. Architekt Pavel Janák vytýká Vinohradům tuto první etapu výstavby města, která podle něj úplně postrádala jakýkoli plán. Ani jeden uliční roh z tohoto stavebního období není pravý, ulice byly stavěny bezmyšlenkovitě. Jen ulice Tunelová, dnešní Londýnská, je postavena „rovně“, protože pod ní vede tunel státní dráhy. K uspořádanější koncepci města

⁷⁶Bělina, P. a kol.: Dějiny Prahy, díl II., Praha 1998, s. 232.

⁷⁷Budoucnost Královských Vinohradů, in: Vinohradské noviny, ročník II, č. 11, 1901, s. 4.

⁷⁸Ševčík, J.: Obraz města a čtvrti Vinohrad, in: Documenta Pragensia, č. 5, díl 1., Praha 1985, s. 68.

podle něj dochází až po roce 1873, kdy vzniklo dnešní náměstí Míru.⁷⁹ Další vinohradské ulice již mají pravoúhlý půdorys. Při jejich zakládání se dbalo na dostatečnou šířku. Nejširší založené ulice jsou dnešní Korunní, Vinohradská⁸⁰ a Francouzská. Tedy ulice vzniklé na místě dřívějších hlavních komunikací vedoucích z Prahy. Měly šířku kolem 25 – 30 metrů, což bylo v porovnání s tehdejšími pražskými poměry opravdu velkorysé. Nejužší ulice měly jen kolem 11 – 12 metrů. U domů stály zahrádky, chodníky byly široké kolem 2,5 metru.⁸¹ Nové ulice dostávaly názvy odkazující na českou historii, na české národní buditele, na historicky významná místa Čech a také na názvy místních usedlostí. Tato pojmenování si vinohradské ulice udržely až do roku 1926, kdy byly nově pojmenovány podle států, jejich hlavních měst a národů, které byly spřátelené s Československou republikou. Některá místa, jako například dnešní náměstí Míru nebo Vinohradská třída však změnila svoje pojmenování v průběhu let hned několikrát. Některá pojmenování ulic a náměstí se naopak beze změny dožila dnešních dob.

Ne vše ale bylo při výstavbě nového města tak ideální, jak by se mohlo zdát. Trvalo poměrně dlouho, než byly všechny nové ulice vydlážděny. Vznikl tak velmi populární veršovaný popěvek, známý snad v celé Praze a okolí. „*Tam na ten Vinohrad tam chodí každý rád, ať prší nebo ne, tam vždycky bláto je. A v zimě, když je mráz tam klouzačky jsou zas a zlámat vaz – to není žádný špás.*“ Problémy s pověstným vinohradským blátem však byly i na začátku 20. století. Městská rada se údajně v zimě o údržbu chodníků a ulic starala jen málo. Netrvalo dlouho a vznikla nová písnička na toto téma s názvem Jarní z Vinohrad. Jedna sloka pro ilustraci: „*Přilétlo jaro z daleka v ulicích bláta je kopy, a ubozí poplatníci boty v něm úplně stopí!*“⁸²

Přes všechno se v roce 1895 Královské Vinohrady již mohly pyšnit čtyřiceti ulicemi a třemi náměstími. Počet domů na území Vinohrad rostl nejrychleji ze všech čtyř pražských předměstí. V roce 1869 tu stálo 77 domů, v roce 1880 už 343, roku 1890 716 domů a v roce 1910 1602 domů. V letech před první světovou válkou přibývalo ročně asi sto domů. Po válce se situace rázně změnila, od roku 1918 do roku 1921 přibýlo jen jedenáct nových domů. Pozemky se získávaly dvojím způsobem: a) koupí od původních majitelů b) byly rozděleny na stavební místa a poté předána do rukou českých podnikatelů a stavitelů.⁸³

Domy, které na těchto pozemcích vznikaly, podléhaly poměrně přísnému dohledu a pravidlům. Stejně jako u projektování ulic mělo se i u stavby domů dbát především na jejich

⁷⁹Janák, P.: Jak rostla Praha, Praha 1939, s. 56.

⁸⁰Viz přílohy: Obrázek č. 4 Jungmannova třída, dnešní Vinohradská třída.

⁸¹Janeček, J.: Město Královské Vinohrady, Vinohrady 1895, s. 28.

⁸²Jarní z Vinohrad, in: Vinohradské noviny, ročník II, č. 16, 1901, s. 3.

⁸³Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 16.

hygieničnost, prostornost a modernost. Zpočátku se stavěly dvoupatrové, později i tři až čtyřpatrové domy. V roce 1885 bylo nejvíce dvoupatrových domů. Ve čtvrtých patrech vinohradských bytů se v té době nacházelo jen jedenáct bytů. Ačkoli také městská rada odmítala existenci sklepních bytů, v roce 1885 jich bylo 418. V roce 1891 už přibýlo bytů ve třetím i čtvrtém patře, což svědčí o narůstajícím počtu těchto typů domů s více poschodími. V roce 1891 je už dokonce ve statistice zaznamenáno šest bytů v pátém patře. Stavba domů byla poměrně rychlá. Začínalo se obvykle na podzim a noví nájemníci se mohli přistěhovat už v srpnu následujícího roku. Jednou věcí bylo prostorové členění domu a důraz na jeho praktičnost a pohodlnost, druhou samozřejmě také vnější vzhled domu. „...*mnohým činžovním domům postaveným v období vrcholné urbanizace nelze upírat uměleckou hodnotu. Stavbu s prostorovým rozvržením prováděl často stavitel, který si fasádu a interiérové plošné členění objednal u architekta. Také autorem prototypu plastické figurální výzdoby býval význačný sochař. Další umělci či umělečtí řemeslníci navrhovali vzory leptaných oken, obkládaček, truhlářských prací, kovových mříží.*“⁸⁴ O Královských Vinohradech platí podle mého názoru tato citace Pavly Horské z knihy Zrod velkoměsta dvojnásob. Najdeme tu totiž domy, vily a veřejné budovy od význačných sochařů a architektů přelomu 19. a 20. století. Ve sledovaném časovém úseku let 1880 – 1922 se jedná například o Aloise Čenského, Antonína Turka, Jana Kotěru, Aloise Dryáka a Ignáce Ullmanna. V pozdější době na Vinohradech působil i Josip Plečnik nebo Josef Gočár. Domy pocházející z první etapy vinohradské zástavby (1869 – 1890) byly stavěny ve stylu neorenesance. V druhé etapě výstavby (1890 - 1914) vznikaly domy především se stylu neobaroka a secese. Ve třetí etapě výstavby, zasahující do období první republiky, převažuje puristicko artdecový styl a funkcionalismus.⁸⁵

Od roku 1886 se stavby řídily podle nově vydaného Stavebního řádu pro Prahu. Ten obsahoval předpisy o výšce domů, šířce ulic a obytných prostorách. Předpokladem bylo zajištění dostatku světla a vzduchu. Řád předepisoval i pravidla pro studně, stoky, žumpy a záchody.⁸⁶ Někdy však předpisy na Královských Vinohradech byly ještě přísnější. Stavební řád požadoval přímé větrání všech místností domu. Proto v domech vznikl ve středním traktu světlík, procházející celým domem. U světlíku se potom nachází sociální zařízení bytů. Pavel Janák toto uspořádání nazval takzvanou „vinohradskou dispozicí“⁸⁷.

Ze statistických zpráv se dá také zjistit, jak se na Královských Vinohradech bydlelo,

⁸⁴Horská, P., Maur, E., Musil, J.: Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa, Praha/Litomyšl 2002, s. 206.

⁸⁵Platovská, M.: Královské Vinohrady a jejich urbanizační vývoj v 19. a 20. století, in: Umění, ročník LVII, č. 3, Praha 2009, s. 236 – 248.

⁸⁶Lenderová, M.: Z dějin české každodennosti, Praha 2009, s. 43.

⁸⁷Platovská, M.: Královské Vinohrady a jejich urbanizační vývoj v 19. a 20. století, in: Umění, ročník LVII, č. 3, Praha 2009, s. 236 – 248.

jaké byly bytové podmínky a vybavenost bytů a domů. Na jeden dům připadalo na Vinohradech asi 11 až 12 bytů, v roce 1910 to bylo i 13. Ostatní předměstí kromě Žižkova jsou na tom podobně. Na Žižkově byly bytové poměry tradičně horší. Na jeden dům tam připadalo i 14 bytů.

V roce 1901 měly nové vinohradské domy v průměru dva pokoje, předsíň („příchozí pokoj“), kuchyň a spíž. Spíž byla nepostradatelnou součástí bytu. Zpočátku však bývala i mimo byt na chodbě. Každý byt měl v té době už svůj záchod, ovšem ještě ne v každém bytě byla koupelna. V domech byly celkem běžně prádelny. Necelá čtvrtina vinohradských bytů měla komoru. Ta bylo často využívána jako pokojík pro služku. V přízemí některých domů byly i dílny, sklady nebo krámy, jak bylo na dobu obvyklé. Samozřejmě byl sklep a půda.⁸⁸ V rohových domech často vznikala restaurace nebo hospoda. O necelých deset let později se situace o moc nezměnila. Více bytů mělo svoji koupelnu, ale stále ještě nebyla součástí každého bytu. I přesto víceméně odpovídal vinohradský byt z přelomu století požadavkům tehdejších osvětových a zdravotních příruček, jak je uvádí Pavla Vošahlíková. Ideálem byly „pro městskou rodinu nejméně tři místnosti: kuchyni, ložnici a obývací pokoj. Dále uváděly, že k zdravému a pohodlnému bytu patří také tak zvané vedlejší místnosti...tedy spíž, sklep, půda, záchod a případně i koupelna.“⁸⁹

4. 2. Veřejné budovy

Za téměř čtyřicet let samostatnosti města vybavila městská rada Královské Vinohrady téměř všemi veřejnými institucemi, které byly v tehdejší době pro město důležité. Vinohrady postupně dostaly radnici a další úřady, školy, kostel, knihovnu, národní dům, divadlo, nemocnici, chudobinec, vychovatelnou opuštěné mládeže, tržnici, pošty, budovu soudu a vodárnu. Jediné, co Královské Vinohrady neměly a dodnes nemají, je budova muzea.

Většina důležitých veřejných budov se nacházela a stále nachází na náměstí Míru, které bylo zvoleno za centrum Vinohrad. Uprostřed náměstí stojí kostel svaté Ludmily a okolo něj škola, radnice, divadlo a národní dům.⁹⁰ Všechny tyto budovy byly, a některé z nich dodnes jsou, velmi reprezentativní. Poukazují na výstavnost města a hlavně na snahu a píli vinohradských radních upozornit na český ráz Královských Vinohrad. Jak bude ještě dále popsáno, mnohé z těchto budov doprovází česká či slovanská symbolika již od chvíle položení základního kamene, přes výběr architektů po náměty venkovních i vnitřních

⁸⁸ Statistická knížka královského města Prahy a spojených s městskou statistickou komisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za rok 1901, Praha 1904, s. 23.

⁸⁹ Vošahlíková, P.: Jak se žilo za časů Františka Josefa I., Praha 1996, s. 80.

⁹⁰ Viz přílohy: Obrázek č. 3 Chrám sv. Ludmily a Národní dům.

dekorací. V této kapitole se zmíním o vinohradské radnici, národním domě, kostelu a divadlu.

4. 2. 1. Radnice

Jednou z prvních veřejných budov, které byly na Vinohradech postaveny, je radnice.⁹¹ Jak bylo městské zastupitelstvo hrdé na historickou tradici Královských Vinohrad, dokazuje mimo jiné fakt, že nová radnice byla slavnostně otevřena při příležitosti 500. výročí úmrtí Karla IV.. Na stavbě radnice se podílelo hned několik architektů – Josef Franzl, Antonín Baum a Bedřich Münzberger. Na stavbu radnice si obec od Městské spořitelny vypůjčila 120 000 zlatých. Umělecké řešení pochází od Ignáce Ullmana. Na výzdobě pracoval malíř V. Barvitijs. Na radnici bývaly fresky s postavami sv. Václava, Karla IV. a Jiřího z Poděbrad. Opět odkazující k vinohradské minulosti. Na průčelí radnice bývalo heslo: „Vlnost, rovnost, svornost“.⁹² Toto heslo nás směřuje k ideálům Francouzské revoluce, jejíž heslo znělo: „Rovnost, svornost, bratrství“. Umístění zrovna tohoto hesla na průčelí nejdůležitější městské veřejné budovy ukazuje na to, jaké ideály vinohradští představitelé měli. Také se jich v pozdějších letech snažili držet, jak dokládá jeden z proslovů JUDr. Josefa Herolda, ve kterém chválí vedení obce v duchu svorné práce a upozorňuje na to, že mezi vedením města nebylo nikdy osobní nepřátelství.⁹³

Od roku 1878 sídlil na nové radnici na tehdejším Purkyňově náměstí Městský úřad Královských Vinohrad. Agenda úřadu se však s rychlým rozvojem města stále zvětšovala a místnosti na radnici brzy nestačily. Byl proto přikoupen sousední dům v dnešní Jugoslávské ulici. I ten musel být později zbourán. Místo něj byla vystavěna přímo přístavba radnice. Celá radnice byla v průběhu let ještě několikrát rozšířena a přestavěna podle návrhu Antonína Turka. Četnými přestavbami bylo bohužel zrušeno původní krásné a reprezentativní novorenesanční průčelí radnice i vedlejší školy.⁹⁴ V radnici kromě městského úřadu byly i byty pro sluhy, sídlila zde farní správa, městský důchod a spořitelna.

4. 2. 2. Národní dům na Vinohradech

V roce 1895 už na Královských Vinohradech existovalo 43 místních organizací a spolků. Karel Václav Rais v roce 1898 na Vinohradech napočítal 6 národních spolků, 3

⁹¹Viz přílohy: Obrázek č. 5 Vinohradská radnice na pohlednici z roku 1901.

⁹²Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 14.

⁹³Vinohradské listy, ročník XVIII, č. 2, 1903. U příležitosti volby Josefa Víška a Aloise Bureše čestnými měšťany Královských Vinohrad.

⁹⁴Viz přílohy: Obrázek č. 6 Vinohradská radnice v květnu 2011.

hudební a pěvecké, 9 dobročinných, 3 tělocvičné, 8 vzdělávacích a zábavních a 15 jiných spolků. Německých spolků bylo 5.⁹⁵ Prostory Měšťanské besedy, sídlící v tehdejší Brandlově, dnešní Římské ulici č. p. 393, přestaly brzy stačit, a proto bylo v roce 1893 rozhodnuto o stavbě Národního domu. Jeho stavba i řízení byly v režii obce.⁹⁶

Národní dům byl postaven podle návrhu městského architekta Antonína Turka. Stavbu řídil městský stavitel Jan Troníček. Celá stavba i s vnitřním zařízením stála obec 1 364 057 zlatých, včetně vnitřního zařízení. Antonín Turek se při navrhování budovy nechal inspirovat sloupovým průčelím Národního muzea od svého učitele Josefa Schulze. Národní dům je postaven v novorenesančním slohu. Uvnitř se nacházely tři sály - sál hlavní, sál menší (divadelní), dnes Raisův a sál Společenský. Navíc byla v Národním domě i zimní zahrada s proskleným stropem. Všechny tři sály jsou navzájem propojeny. Výzdoba hlavní síně, dnešního Majakovského sálu, je od akademického malíře Antonína Liebschera, který se předtím podílel na výzdobě Národního divadla. Hlavní sál je vyzdoben i bustami 23 národních buditelů od Josefa Strachovského. Josef Strachovský také ve spolupráci s Antonínem Poppem vytvořil sochy pro průčelí Národního domu. Stavitelé Národního domu nezapomněli ani na tělocvičnu pro Sokol Vinohradský, prostory pro Měšťanskou besedu a další místnosti pro vinohradské spolky. V přízemí se nacházela kavárna a restaurace.

Co se týče vnitřního vybavení, byl Národní dům ve své době zařízen nadprůměrně. Ve všech místnostech bylo zavedeno ústřední topení. Jeho instalaci provedla firma Märky, Broumovský & Schulz za 25 000 zlatých. Osvětlení bylo ve všech místnostech elektrické – celkem 2280 žárovek a 6 obloukových lamp. Instalaci osvětlení provedla firma Bartelmus a spol. z Brna.⁹⁷

Postavením Národního domu získaly Královské Vinohrady své centrum společenského a veřejného života, které přispělo k utváření pověstného silného místního vinohradského patriotismu. V Národním domě se konaly politické projevy, reprezentační plesy, velké koncerty, hudební akademie a výstavy. Kulturní akce měly potom význam především za 1. světové války, kdy lidem zlepšovaly náladu a poskytovaly potřebné povzbuzení.

4. 2. 3. Chrám svaté Ludmily

Vlastní vinohradská duchovní správa byla zřízena 12. listopadu 1884. Veřejné bohoslužby se nejdříve sloužily ve školní kapli v Komenské ulici (dnes Belgická), později v

⁹⁵Rais, K. V.: Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol, Praha 1898, s. 101.

⁹⁶Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 40.

⁹⁷Janeček, J.: Město Královské Vinohrady, Vinohrady 1895, s. 50.

prostornější kapli školy Na Smetance. I tato kaple však brzy přestala kvůli rychle rostoucímu počtu obyvatel dostačovat.

25. listopadu 1888 byl položen základní kámen k chrámu sv. Ludmily. Vybrané datum mělo svou symboliku – 40. výročí vlády císaře Františka Josefa I. Celá stavba byla v režii vinohradské obce. Stavba včetně vnitřního zařízení stála 369 922 zlatých. Ministr Gautsch na stavbu uvolnil 30 000 zlatých z Matice náboženské. Většinu však zaplatila sama obec ze svých důchodů a přispěli také místní obyvatelé.

Plány chrámu sv. Ludmily v raně gotickém slohu jsou od Josefa Mockera. Na stavbu dohlížel rovněž sám Josef Mocker. Provádění stavby řídily významné osobnosti vinohradské společnosti – městský architekt Antonín Turek, budoucí starostové Alois Bureš a Josef Víšek a inženýr Bohumil Staněk. Stavba byla hotova a vysvěcena téměř po pěti letech od položení základního kamene, 8. října 1893. Chrám vysvětil kardinál a arcibiskup pražský František Schönborn.

Také na výzdobě chrámu, jak vnější tak vnitřní, se podíleli významní umělci té doby. Z vnější výzdoby zaujme především tympanon od Josefa Václava Myslbeka, zobrazující žehnajícího Krista a po stranách klečící sv. Václava a sv. Ludmilu. Od J. V. Myslbeka pochází i výzdoba štítu nad portálem, kde je reliéf zobrazující Boha Otce s holubicí (duchem svatým). Další sochy z vnější výzdoby již pocházejí od jiných sochařů a zobrazují především české a slovanské světce. Sv. Ludmilu, sv. Cyrila a Metoděje, sv. Prokopa a Vojtěcha a emblémy čtyř evangelistů.

Výtvarné návrhy krásných figurálních oken jsou od malířů Františka Sequense, Františka Ženíška, Antonína Liebschera a Františka Urbana.

Ve věžích byly umístěny zvony se jmény čtyř českých patronů - Václava, Vojtěcha, Prokopa a Ludmily. Tyto původní čtyři zvony byly za první světové války zabaveny a odvezeny neznámo kam. Teprve roku 1925 byly zvony znovu zhotoveny a posvěceny. Nejtěžší a největší je zvon Ludmila. Váží 2, 96 tun.⁹⁸

Vnitřek chrámu je zdoben polychromií od J. Jobsta. Kazatelna je od řezbáře J. Ziky. Na kůru zaujmou velké varhany se 3 000 píšťalami. Interiér chrámu později po 1. světové válce obohacen o dva boční oltáře – Panny Marie (v roce 1922) a oltář Cyrila a Metoděje (1927). Oba dva od profesora pražské Uměleckoprůmyslové školy Štěpána Zálešáka. Lavice do kostela věnovala Záložna Vinohradská.

Zajímavostí je, že chrám svaté Ludmily byl už od počátku elektricky osvětlen.⁹⁹

V roce 1909 se tu konala svatba pozdějšího československého prezidenta Edvarda

⁹⁸Janeček, J.: Město Královské Vinohrady, Vinohrady 1895, s. 115.

⁹⁹Polák, M.: Město Královské Vinohrady, Praha 2009, s. 68.

4. 2. 4. Městské divadlo na Královských Vinohradech

Vinohradské divadlo, otevřené v roce 1907, mohlo vzniknout už v roce 1893. Tehdy jednala městská rada o myšlence zřídit na Vinohradech druhé kamenné české divadlo. Vedlo ji k tomu několik důvodů. Za prvé bylo třeba „odlehčit“ Národnímu divadlu a za druhé tu byla také potřeba vyrovnat síly s Němci, kteří na okraji Vinohrad založili nové Zemské německé divadlo (dnes budova Státní opery). Obec nejdříve o tomto návrhu na stavbu divadla jednala s Prahou, jednání se však protahovala, a tak radě Královských Vinohrad nezbylo nic jiného než si divadlo postavit sami. Ostatně, ukázalo se, že s tím město nemělo ani tak velké problémy. Předběžný náklad na divadlo byl vypočítán na zhruba 800 000 zlatých. Navíc se nabídla Vinohradská záložna a také okresní zastupitelstvo, že budou ročně přispívat na splátky. Skutečná cena, která byla na divadlo vynaložena, se vyšplhala na 1 057 040.¹⁰⁰

Pozemek pro stavbu byl získán od Vinohradské záložny výměnou za jiné obecní pozemky. Pro nové divadlo byl vybrán pozemek na místě původní Eichmannovy zahrady. Jen pro zajímavost – divadlo mělo původně stát jakoby za Národním domem a být k němu připojeno. Od tohoto návrhu radní rádi upustili, když jim byl záložnou nabídnut pozemek na náměstí přímo naproti kostelu. Přece jen by dnešnímu náměstí Míru něco chybělo, kdyby bylo divadlo „schované“ za Národním domem.

Stavba divadla byla oficiálně povolena 13. listopadu 1904 a 28. září, na sv. Václava, roku 1905 byl slavnostně položen základní kámen k divadlu.

Divadlo mělo dokázat sílu Čechů na Vinohradech a podpořit český národní ráz obce. Proto, když byla vypsána architektonická soutěž na nejlepší návrh nového divadla, byla určena pouze slovanským architektům. V porotě zasedl mimo jiné Josef Zítek, autor návrhu Národního divadla. Již přítomnost tohoto významného architekta dokládá důležitost, jakou stavbě svého divadla vinohradští kladli. Soutěž vyhrál mladý architekt Alois Čenský. Jeho původní návrh byl v novorenesančním slohu, protože ho ale v průběhu stavby několikrát předělával, získalo nakonec divadlo secesní podobu. Není bez zajímavosti, že se soutěže účastnil také Antonín Balšánek, autor návrhu Obecního domu. V této soutěži se však umístil až na druhém místě.

I o další práce na vinohradském divadle se podělili výhradně Češi, především místní vinohradští živnostníci. Stavba byla svěřena firmě Jan Mayer a Josef Veselý.

I umělecká výzdoba byla po všech stránkách pečlivě promyšlena a organizována.

---

¹⁰⁰Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 56.

Nutno však říci, že ne vždy se porotě nebo radním podařilo vybrat ty správné lidi. Stalo se tak například při soutěži na návrh hlavní opony. V porotě zasedli takoví významní malíři jako Vojtěch Hynais, sám autor snad nejznámější divadelní opony u nás. Dále František Ženíšek a Max Švabinský. První cenu tehdy vyhrál Vladimír Županský, žák Vojtěch Hynaise. Jeho návrh se ve zmenšené podobě zdál být nejlepší, když byl však přenesen přímo na oponu, ukázaly se mnohé proporční a koncepční chyby. Opona se prý nakonec nikomu moc nelíbila, přesto v divadle zůstala až do 50. let dvacátého století.¹⁰¹

Soutěž byla vypsána i na dvě sousoší, alegorie Statečnosti a Pravdy. V porotě tentokrát zasedl i sochař Vojtěch Sucharda. První cenu získal Milan Havlíček. Alegorie Tragédie, Baletu, Opery a Komédie pro terasu druhého patra budovy vytvořil Bohumil Kavka. Karyatidy u foyer jsou dílem Antonína Poppa, proscenium vytvořil Antonín Mára. Menší plastiky vyrobila místní vinohradská štukatérská firma. Malbu na stropě „Hold uměním vlasti“ provedl František Urban. Dekorace divadla pocházejí od domácí firmy Holzer a Petránek a vídeňské firmy Kautský a Potonara, ve které však na práci dohlížel Čech Havlíček.

Divadlo¹⁰² bylo slavnostně otevřeno 24. listopadu 1907. První představení, které se tu hrálo, byla Godiva od Jaroslava Vrchlického. Prvním ředitelem se stal F. A. Šubert, v roce 1908 Václav Štech, který byl v roce 1913 vystřídán Františkem Fuksou.

Divadlo mělo ambice stát se druhým Národním divadlem, což se mu také dařilo. V roce 1922, když vinohradské divadlo přecházelo pod správu Prahy, řekl tehdejší pražský primátor Karel Baxa „...vzpomínal vřele na vlastenecký zápal, kulturní smysl i prozíravost všech vinohradských činitelů, kteří postavením tohoto klenotu, jenž dnes je odevzdán v klín Praze, rozřešili skromně a nevtravě palčivou otázku druhé české velké scény v Praze, jejíž umělecká úroveň zjednává národu i v cizině dobrou pověst a spravedlivé ocenění.“¹⁰³

---

¹⁰¹Polák, M.: Město Královské Vinohrady, Praha 2009, s. 110.

¹⁰²Viz přílohy: Obrázek č. 7 Divadlo na Vinohradech na pohlednici z roku 1907.

¹⁰³Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 59.

5. Školství na Královských Vinohradech

Tak jako ve všech oblastech veřejného života dbalo představenstvo Královských Vinohrad i v oblasti školství na patřičnou reprezentaci svého města. Na Královských Vinohradech tak postupně vznikaly nové školní budovy a byly zakládány nejrůznější typy škol – od mateřské přes obecnou školu ke gymnáziu. Jedna z prvních veřejných budov, o kterou se město postaralo, byla právě škola.

5. 1. Školní budovy

„O školních budovách vinohradských můžeme říci, že nejen zevně krásně se doporučují, ale že vůbec stavěny byly účelně, moderně, že mají místnosti světlé, zdravé, vším potřebným opatřené. Všude, v učebnách i kabinetech, na chodbách i záchodech panuje vzorná čistota. Stěny chodeb ozdobeny jsou nápisy, obrazy, mapami, v oknech jejich od počátku jara do zimy stojí řady zkoumavek s kvetoucími bylinami, s rozvitými snítkami stromů a keřů, ba i v zimě jsou tu vystaveny snítky s plody dozrálými.“¹⁰⁴

Takto vinohradské školy popisoval v roce 1898 Karel Václav Rais. V té době již měly Královské Vinohrady deset školních budov, na které byly obcí vynaloženy nemalé náklady. Město se tedy již mělo čím pochlubit. Jak vyplývá z citovaného úryvku K. V. Raise, dbalo se i na to, aby byly školy dostatečně reprezentativní a především, aby svým žákům zajišťovaly pohodlí a příjemné studium. Stavba školy byla v druhé polovině 19. století obecně především důležitým společenským i architektonickým úkolem. Výstavnost a velikost školy dávaly najevo, jak dobře se místní městská rada stará o rozvoj vzdělání.¹⁰⁵

Svou první školní budovu¹⁰⁶ postavili vinohradští ještě před tím, než byla obec povýšena na město. Škola stála na tehdejší Purkyňově náměstí (dnes náměstí Míru) hned vedle radnice. Pozemek pro tuto školu byl zakoupen v roce 1875. Plány na její výstavbu navrhl městský inženýr Josef Franzl. V lednu roku 1876 byly plány schváleny na schůzi místní školní rady, zastupitelstvo obce hned poté odsouhlasilo náklady na její výstavbu. Téměř přesně za rok po slavnostním položení základního kamene, 3. září 1876, mohla být první vinohradská škola 9. září 1877 vysvěcena. Světitelem byl arcibiskup pražský kardinál Schwarzenberg. Celkové náklady na první školní budovu činily 95 033 zlatých 57 krejcarů. 10 000 zlatých z této částky přispěla země – České Království, zbytek byl uhrazen z půjčky u

¹⁰⁴Rais, K. V.: Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol, Praha 1898, s. 468

¹⁰⁵Lukeš, Z.: Škola jako budova a symbol od konce 19. do poloviny 20. století, in: Documenta Pragensia XI., Sborník příspěvků z konference Škola a město konané ve dnech 5. a 6. října 1992, Praha 1993, s. 76.

¹⁰⁶Viz přílohy: Obrázek č. 8 První vinohradská škola na Purkyňově, dnes náměstí Míru

U stavby většiny vinohradských škol se střídali vesměs stejní lidé. Většina plánů školních budov pochází od městského inženýra Josefa Franzla. Jen jeden z plánů je od vrchního pražského inženýra Josefa Srdínka¹⁰⁸. Plány povětšinou prováděl městský inženýr a architekt Antonín Turek. Ten se mimo výstavby školních budov podílel i na řadě dalších významných vinohradských stavbách. Dohled nad stavebními pracemi prováděli buď August Víšek nebo Antonín Dvořák, Ferdinand Hauptmann, firma Janda & Šťoviček anebo Alojs Tichý.

U škol, které byly postaveny do roku 1898 a o nichž tedy mohl ve své práci psát K. V. Rais, se dozvídáme i informace o typech místností, kterými byly školy vybaveny. Jejich následující výčet jen dokládá snahu obce o vytvoření příjemného prostředí pro studenty.

Školy byly samozřejmě vybaveny ředitelnu. Někde však v případě, že v jedné školní budově sídlilo více škol, bylo ředitelů hned několik. V budovách v městských sadech¹⁰⁹ a na Feslové¹¹⁰ byly ředitelny dokonce tři. Dále byly školní budovy vybaveny sborovny a kabinety. Jejich počet se opět, jako v případě ředitelů, odvíjel od počtu škol, které v budově sídlily. Z odborných učeben se ve školách nacházely, i když spíše výjimečně, i rýsovy, kreslírny, modelovny, laboratoře a kuchyně. Všechny vinohradské školy (s výjimkou mateřské) byly vybaveny vnitřní tělocvičnou (tzv. zimní), dvě školy měly i tělocvičnu letní. Ve školách, kde letní tělocvična nebyla, se cvičilo na dvoře. Téměř samozřejmostí byla ve školách jedna či více šaten. Většina škol s výjimkou c. k. gymnasia v Hálkově ulici¹¹¹ měla také svou školní zahradu, která většinou bývala ve vnitrobloku. Polovina budov měla i svou vlastní kapli. Některé z těchto kaplí sloužily i jako farní kaple do doby, než byl dostavěn chrám sv. Ludmily. Kromě mateřské školy měly všechny školy byt pro školníka a dvě ze škol i byt pro ředitele. Poměrně zarážejícím faktem je, že knihovnu měly jen tři školy. Je zajímavostí, že škola na Feslové, která byla dostavěna v roce 1898 nově obsahovala dokonce i lázně!¹¹²

V letech 1876 - 1888 činily celkové náklady na stavbu vinohradských škol 1 337 577 zlatých 19 krejcarů. Stát na stavbu škol přispěl subvencemi ve výšce 16 900 zlatých, čili v porovnání s celkovými výdaji poměrně zanedbatelnou částku. Největší náklady byly vydány

¹⁰⁷Rais, K. V.: Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol, Praha 1898, s. 440.

¹⁰⁸Poznámka A. Ch.: jedná se o školu v tehdejší Komenského, dnešní Belgické ulici

¹⁰⁹Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 87: Dnes škola K. V. Raise ve Slezské ulici. Na náklady hlavního města Prahy byla na škole dne 23. 11. 1929 odhalena pamětní deska K. V. Raise od sochaře Bedřicha Pokorného.

¹¹⁰Poznámka A. Ch.: dnes Základní škola Perunova.

¹¹¹Poznámka A. Ch.: dnes Základní škola Londýnská.

¹¹²Rais, K. V.: Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol, Praha 1898, s. 466.

na zároveň největší a nejvýstavnější školu Na Smetance¹¹³ – 263 327 zlatých 16 krejcarů. „Tato největší a nekrásnější škola vinohradská stojí na návrší nad nádražím postátněných drah a kopule její i čtvero věžovitých nároží zdaleka jsou viditelné. Z oken jejích a straně severozápadní otvírá se čarokrásný pohled na Prahu; v středu lepého obrazu toho vypínají se mohutné věže týnské, pozadí tvoří zelený Petřín, nádherné Hradčany, Letná. Ze severních oken školních viděti jest ke Královské oboře, k Ládví a k zelenému Žižkovu.“¹¹⁴

Vinohradské školy byly stavěny poměrně rychle. Většina byla postavena za rok, některé dokonce za půl roku. Tento stavební pokrok souvisel s rychlým rozvojem města způsobeným narůstajícím počtem obyvatel, kteří se na Královské Vinohrady stěhovali. Vyrůstal tak logicky i počet dětí, které musely chodit do školy. Zastupitelé města proto již od začátku věnovali školám značnou pozornost. Stalo se téměř pravidlem, že jakmile byla jedna školní budova dostavěna, ihned se jednalo o stavbu další. I přes tuto rychlou stavební činnost kapacita škol často nestačila, a proto muselo město pronajímat místnosti v jiných budovách. Většina škol byla dvoupatrová, a tak se v případě nutnosti později dostavovalo třetí patro nebo i další křídla školní budovy.

Od roku 1898 do konce samostatné existence Královských Vinohrad v roce 1922 byly postaveny už jen tři školy. Poslední z nich na Jiříkově náměstí¹¹⁵ byla dostavěna v roce 1913. Dnes však už z těchto tří škol stojí jen dvě¹¹⁶. Škola z roku 1906 v tehdejší Žižkově ulici¹¹⁷, v areálu „Na Smetance“, byla poničena během bombardování 14. února 1945. Poškození budovy bylo tak rozsáhlé, že musela být časem zbourána. Stala se tak jedinou z dvanácti vinohradských škol, která se nezachovala.

K roku 1913 vynaložily Královské Vinohrady celkem na všech dvanáct školních budov 3 762 463, 48 zlatých korun.

5. 2. Druhy škol

Počet škol se stejně jako počet školních budov měnil spolu s tím, jak přibývalo obyvatel. V roce 1875, kdy vznikla samostatná obec Královské Vinohrady, se zde nacházela jedna obecná škola, která se spolu s obecním úřadem nacházela ve Zdekauerově domě v bývalé Kanálské zahradě. Do roku 1919 bylo na Královských Vinohradech vytvořeno sedm školních obvodů, které pokrývaly celé území města.

¹¹³Viz přílohy: Obrázek č. 10 Škola Na Smetance.

¹¹⁴Rais, K. V.: Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol, Praha 1898, s. 444.

¹¹⁵Poznámka A. Ch.: dnes náměstí Jiřího z Poděbrad.

¹¹⁶Poznámka A. Ch.: zmiňovaná třetí škola stojí v Kladské ulici. Byla postavena v roce 1902.

¹¹⁷Poznámka A. Ch.: dnes Italská ulice.

Na Královských Vinohradech byly postupně založeny všechny typy škol. Městské zastupitelstvo dbalo na to, aby byla pro všechny obyvatele školního a i předškolního věku zřízena vhodná škola.

5. 2. 1. Mateřské školy

Na Královských Vinohradech byly založeny i mateřské školy. První školka byla městem otevřena už v roce 1880, především díky řediteli škol Josefu Fuksovi. Sídliila v pronajatém domě se zahradou v Hálkově, dnešní Londýnské ulici.

Od roku 1887 měly Královské Vinohrady druhou mateřskou školu. Pro tu byla už postavena i vlastní budova v Polské ulici.

Do roku 1909 bylo na Vinohradech otevřeno celkem pět mateřských škol. Čtyři z nich sídlily v budovách škol Na Smetance, v Sadech (ve Slezské ulici), na Feslové (v Perunově ulici) a v Komenského (dnešní Belgické ulici). Poslední pátá zůstala ve své budově v Polské ulici.¹¹⁸

5. 2. 2. Obecné a měšťanské školy

Výnosem c. k. zemské školní rady ze 31. července 1874 bylo povoleno zřízení první čtyřtřídní obecné školy pro chlapce a čtyřtřídní obecné školy pro dívky.

Usnesením zastupitelstva z 20. prosince 1882 bylo rozhodnuto, že se královsko - vinohradský školní obvod rozdělí na dva – severní a jižní. K uvedení tohoto rozhodnutí do praxe však došlo až o dva roky později, v roce 1884. Pro jižní obvod byly zřízeny dvě nové šestitřídní obecné školy – chlapecká a dívčí. Označeny byly římskou číslicí II.

Roku 1887 byla obec nově rozdělena na tři školní obvody a byly zřízeny třetí obecná chlapecká a dívčí škola. Chlapecká byla až do roku 1893 připojena k měšťanské chlapecké škole.

Na počátku školního roku 1898/1899 byla obec rozdělena již na čtyři školní obvody. V souvislosti s tím byly založeny i IV. obecná škola chlapecká a IV. obecná škola dívčí.

Do roku 1899 měly Královské Vinohrady kromě osmi obecných škol i čtyři školy měšťanské – dvě chlapecké a dvě dívčí.

Rozvoj školství na Královských Vinohradech rychle pokračoval, přibývalo dětí, a tak bylo již brzy potřeba založit další nové školy. 13. srpna 1903 povolila zemská školní rada založení V. obecných škol – chlapecké a dívčí. O tři roky později, na počátku školního roku

¹¹⁸Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 106 – 107.

1906/1907 se otevíraly dětem už VI. obecné školy.¹¹⁹ Ve stejné době byla povolena i III. měšťanská dívčí škola. III. a IV. chlapecká měšťanská školy byla otevřena až 1. ledna 1915. Roku 1917 bylo z dosavadních tří dívčích měšťanských škol utvořeno pět.¹²⁰

V roce 1919 se mohly Královské Vinohrady již chlubit celkem sedmi dívčími a sedmi chlapeckými obecnými školami. V té době byla již školní obec Královské Vinohrady rozdělena na celkem sedm školních obvodů. Číslo obvodů odpovídá počtu obecných škol. V každém obvodu tedy bylo po jedné chlapecké a jedné dívčí obecné škole.

Do začátku roku 1922, kdy se Královské Vinohrady připojily k tzv. Velké Praze, již nové obvody ani školy nebyly zakládány.

5. 2. 3. Střední školy

Co se týče středního školství, starala se místní školní rada o co nejširší spektrum škol. Ve školním roce 1892/1893 bylo na Královských Vinohradech otevřeno české státní gymnasium v Hálově, dnešní Londýnské ulici. Od školního roku 1919/1920 na něm studovaly i dívky. Roku 1895 následovala I. česká státní reálka, která sídlila ve školní budově Na Smetance. Ke školnímu roku 1905/1906 bylo na Královských Vinohradech v Korunní ulici povoleno dívčí reálné gymnázium Kongregace Školských sester. Postupně získalo pro všechny třídy právo veřejnosti. Od roku 1912/1913 bylo změněno v dívčí reálné gymnasium typu A. Jako soukromé vzniklo o dva roky později v roce 1908 České spolkové dívčí reálné reformní gymnasium ve Slezské ulici. Bylo založeno původně jako dívčí šestitřídní lyceum Spolkem pro zřízení a udržování dívčího lycea na Královských Vinohradech. Na založení ústavu se příspěvky podílelo jak město Královské Vinohrady, tak i vinohradský okres a Záložna Vinohradská. Pro vzrůstající zájem o střední školy fungovala od roku 1911/1912 v pořadí již druhá česká státní reálka v budově na náměstí Krále Jiřího. 1912/1913 byl založen tehdy nový typ státní střední školy České státní reálné gymnasium se sídlem ve Slovenské ulici.¹²¹

Místní školní rada však nezapomínala ani na odborné střední vzdělání. Hned po otevření prvních obecních škol v roce 1875 rada žádala o povolení ke zřízení živnostenské pokračovací školy. Zemská školní rada této žádosti vyhověla, bylo nutné však ještě čekat na schválení ze strany Ministerstva kultu a vyučování, a tak mohla být škola jako všeobecná Průmyslová pokračovací škola¹²² otevřena až na začátku školního roku 1881/1882. V září

¹¹⁹Viz přílohy: Obrázek č. 11 Rozdělení obce na šest školních obvodů ze školního roku 1906/1907.

¹²⁰Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 85 – 88.

¹²¹Tamtéž, s. 91 – 92.

¹²²Tamtéž, s. 98: od roku 1910 Živnostenská škola pokračovací podle výnosu c. k. ministerstva veřejných prací z

1920 byla škola usnesením školního výboru rozdělena ve čtyři samostatné ústavy: pro truhlářské, obuvnické, krejčovské učně a pro učně obrábění kovů. Obor pro cukráře a pekaře byl zrušen.

Roku 1891 byla zřízena Pokračovací škola obchodní. Od školního roku 1902/1903 se tu kromě chlapců učily i dívky.

Roku 1909 byla na Královských Vinohradech ustavena Odborná a pokračovací škola pro zahradníky. Fungovala nejen pro zájemce z Královských Vinohrad, ale i pro všechny budoucí zahradníky z Prahy a okolí.

Pro dívky starší čtrnácti let byl na začátku školního roku 1888/1889 zřízen městský pokračovací kurs. Jeho hlavním účelem bylo z dívek vychovat hospodyně. Nejvíce vyučovacích hodin, 12 z 21, bylo věnováno šití prádla a šatů.

Dívčí odborná škola pokračovací byla zřízena v roce 1909. Učily se v ní budoucí krejčové, švadleny, modistky, vyšivačky, květinářky a výrobkyně nákrčníků.¹²³

5. 2. 4. Německé školy

Na Královských Vinohradech se pamatovalo i na německé školy. Německá mateřská škola byla otevřena roku 1882 v domě na Tylově náměstí, od roku 1986 sídlila na dnešní Vinohradské třídě. V prvních letech ji podporoval německý spolek Verein deutscher Schulfreunde, od roku 1893 se jí ujal Deutscher Kindergartenverein.

Německá obecná škola – chlapecká a dívčí - byla povolena zemskou školní radou 19. dubna 1876. Od roku 1897 byla umístěna v nové budově v Moravské ulici.

Roku 1896 byla otevřena Německá měšťanská škola pro dívky. Avšak po stížnosti, kterou proti této škole město podalo, byla výnosem nejvyššího správního soudu ve Vídni roku 1898 zrušena. Nezanikla však úplně, ale pokračovala dál jako soukromá díky příspěvkům německého spolku Verein deutscher Schulfreunde.

V roce 1898 měli žáci německé národnosti možnost navštěvovat i vlastní gymnázium. Jak napsal František Pavlík: „*Aby učiněno bylo zadost také živlu německému, zřízeno bylo zase po 3 letech r. 1898 německé státní gymnasium.*“¹²⁴

Předchozí úryvek i žádost o zrušení dívčí měšťanky podle mého názoru charakterizuje asi všeobecný postoj Vinohradských k Němcům. Představitelé Královských Vinohrad se snažili, aby jejich město zůstalo převážně české. A to nejen v oblasti školství, ale i v jiných oblastech, o čemž je zmínka i v dalších kapitolách.

18. srpna 1910 č. 762 – XXI.

¹²³Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 98

¹²⁴Tamtéž, s. 92.

5. 3. Hospodaření a výdaje na školství

Obec Královské Vinohrady všechny své školy sama financovala, což nebylo vždy snadné. „*A nebyly to jen starosti o školství, ale o vše ostatní, čeho tvořící se obec potřebovala. Vlastního jmění Král. Vinohrady neměly a proto musily vše pořizovati z obecních, poměrně malých přírážek, což se jim při obětavé lásce občanské a šetrném a prozíravém hospodářství obecní representace dobře dařilo.*“¹²⁵ Následující údaje pocházejí od Václava Matouše, městského účetního, pro dvacetiletí 1876 – 1896. V tabulkách se rozlišují náklady na školy obecné a měšťanské, na mateřské školy, střední školy a na pokračovací a odborné školství. Samostatnou tabulku má navíc německé školství. Obec také přispívala Ústřední matici školské a Ženskému výrobnímu spolku v Praze.

Každoročně šly náklady na zajištění tříd. Ty v sobě zahrnovaly nájemné, splátky a úroky z půjček na stavby školních budov, celkovou údržbu školní budovy a školní zahrady, náklady na vytápění, osvětlení a úklid. Do věcných potřeb, na které obec také vydávala náklady, patřilo školní nářadí, knihy, odborné pomůcky, houby, křídly, inkoust, tiskopisy a kancelářské potřeby. Náklady také plynuly na příbytečné učitelům, platy školníkům a pěstounkám a opatrovnicím v mateřských školách. Kupovaly se školní potřeby pro chudé žactvo. V rozličných nákladech se objevuje například odměna za soupis dítek školou povinných nebo náklady na bohoslužby. U mateřské školy se objevuje i příspěvek na vánoční stromek.

Druhy nákladů se u různých typů škol lišily jen málo. Nejvíce peněz šlo na placení úroků ze školních budov a na placení a udržování tříd a škol.

Z další tabulky Václava Matouše, sledující celkové náklady na školy na Královských Vinohradech, vyplývá, že největší náklady byly vydány na obecné a měšťanské školy. V pořadí druhé největší náklady byly vydány na mateřské školy. Třetí největší náklady vydávala obec na pokračovací školství. Nejméně bylo vydáno na střední školy, které ale byly financovány až od roku 1892, kdy vzniklo první gymnasium.

Celkem bylo za dvacet let, do roku 1898, na Královských Vinohradech na školství vydáno 2 268 019, 31 zlatých.¹²⁶

Poněkud problematické bylo i v dalších letech financování pokračovacích škol. Školní výbor nemohl v některých letech pokrýt celé výdaje živnostenské školy. Pomohla však vinohradská obec, která se zavázala doplácet chybějící část nákladů. Velmi pomohlo i to, že obec škole zadarmo pronajala místnosti a rovněž zadarmo poskytla otop a osvětlení.

¹²⁵Tamtéž, s. 85.

¹²⁶Rais, K. V.: Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol, Praha 1898, s. 475.

Vinohradská obec doplácela i schodky rozpočtu Pokračovací obchodní školy. Někdy to bylo až 45 % celkových nákladů na školu. Na Pokračovací kurs v některých letech dokonce až 80 % nákladů.¹²⁷

5. 4. Místní školní rada

Místní školní rada na Královských Vinohradech vznikla současně s obecním zastupitelstvem v roce 1876. Jejím předsedou býval automaticky starosta Královských Vinohrad. V radě zasedal také zástupce škol. Býval to službou nejstarší ředitel měšťanské školy. Dále byli v radě zastoupeni i zástupci jednotlivých církví. Zástupce města byl volen městským zastupitelstvem, Z místní školní rady bývali voleni dva členové, kteří vykonávali funkci místních školních dozorců. Rada si sama sestavovala rozpočet a dávala ho ke schválení městskému zastupitelstvu.

Pro německé školství existovala na Královských Vinohradech zvláštní samostatná místní školní rada. Stejně jako české jí předsedal starosta. Měla svůj vlastní rozpočet.

Ke konci roku 1920 byly staré místní školní rady zrušeny a nahrazeny novými. Novinkou bylo, že radě už automaticky nepředsedal starosta města. Předseda byl nově volen radou. Z nového počtu patnácti členů bylo deset voleno zastupitelstvem a pět učitelstvem podle kategorie škol.¹²⁸

5. 5. Národnostní a sociální složení žáků

*„A to budiž hned na počátku této stati řečeno: Ti, kdo stáli v čele, školství vždy předem měli na paměti. Každé rozšíření města provázeno bylo stálým rozvojem škol – těmi vždy řádně bylo opatřeno. Toto faktum bude vždy ctí našeho města (...) Školství bylo mu prvním a drahým.“*¹²⁹ Takto se Karel Václav Rais roku 1898 vyjádřil o vztahu zastupitelů města Královské Vinohrady. Měl jistě pravdu. Městské zastupitelstvo a jeho jednotliví členové se vždy snažili vinohradské školství podporovat. Je zřejmé, že tato podpora přímo souvisí s jejich celkovým cílem. Vždy chtěli, aby byly Královské Vinohrady českým reprezentativním městem, ve kterém se po všech stránkách života dobře bydlí. Vinohradští byli na své školství jaksepatří hrdí, což dokládá i tento krátký úryvek z novin: *„...dle této statistiky jest stav školství vinohradského takový, že ani málokterá česká obec, ba ani*

¹²⁷Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 104 – 105.

¹²⁸Tamtéž, s. 89.

¹²⁹Rais, K. V.: Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol, Praha 1898, s. 436.

samotnou Prahu nevyjímaje, může se jím vykázati.“¹³⁰

Podíl zapsaných dětí do měšťanských a obecných škol byl na Královských nejmenší ze čtyř předměstí. Ve školním roce 1900/1901 tu připadalo na obyvatelstvo jen 11, 1 % školních dětí. V Karlíně to v tom samém roce bylo 13, 1 %, na Smíchově 13, 6 a na Žižkově dokonce 14, 1. Souviselo to se skladbou vinohradského obyvatelstva, ve které převažovaly střední a vyšší třídy, které pravděpodobně více regulovaly počet dětí v rodině.¹³¹ V roce 1910 byl tento poměr na Vinohradech jen 9, 7 %.

5. 5. 1. Národnostní poměry ve školách

Na Vinohradech bydleli především příslušníci střední třídy, jak bylo vysvětleno v kapitole o struktuře obyvatelstva. Bydlelo tu hodně vzdělaných lidí, umělců, továrníků a dalších. Ti všichni měli zájem na tom, aby jejich děti dostaly dobré vzdělání a pokračovaly v tom, co oni začali. Stejně tak městské zastupitelstvo jistě mělo zájem na tom, aby na Vinohradech vyrostla další generace vzdělaných lidí, především Čechů, kteří budou město dále rozvíjet a zvelebovat. Odtud snad pochází jejich snaha vinohradské školy i jejich žáky podporovat a umožnit jim studovat v příjemném prostředí. Dokládá to následující příklad. V roce 1903 proběhla na Královských Vinohradech, jako každoročně, kampaň s názvem „České dítě do české školy!“. V novinách byla uveřejněna zpráva starosty Josefa Víška. Upozorňoval na potřebu vzdělání dítěte v mateřském jazyce, kterému dítě dobře rozumí a může se tak dobře učit. Na konci zprávy Josef Víšek zdůrazňuje: „*A proto opětně důtklivě volám: Kdokoliv jsi Čechem, dej dítě své zapsati do školy české!*“¹³²

Na Královských Vinohradech se dbalo na to, aby bylo stejně škol pro chlapce i pro dívky. Převažovaly české školy, což odpovídá i národnostní struktuře obyvatelstva. České školy byly opravdu především české. Určitou představu o národnostní i náboženské struktuře žáků poskytují vybrané statistiky sčítání z let 1901, 1910 a 1921 nebo kroniky vybraných vinohradských škol, které si vedly statistiku svých žáků.

Na českých obecných školách tedy měli většinu děti hlásících se k české obcovací řeči. Své děti sem ale posílali i někteří židovští rodiče. Bylo jich však poměrně málo. Na sto dětí českých připadaly jen asi dvě židovské děti. Tyto židovské děti se ve škole hlásily k české obcovací řeči. Němci nebyli na českých školách téměř žádní. Na českých měšťanských školách byla situace stejná. Situace se nezměnila ani při sčítání v roce 1921. Z 5875 dětí

¹³⁰Vinohradské listy, ročník XVIII, č. 36, 1903.

¹³¹Havránek, J.: Školy a jejich žáci v Praze v 19. a 20. století, in: Škola a město, Sborník příspěvků z konference Škola a město konané ve dnech 5. a 6. října 1992, Praha 1993 (1994), s. 62.

¹³²České dítě do české školy!, in: Vinohradské listy, ročník XVIII, č. 36, 1903.

zapsaných na českých obecných a měšťanských školách byly jen dvě německé národnosti a 25 hlásilo jinou národnost. K židovské víře se hlásilo celkem 25 dětí.¹³³ Není však vyloučeno, že zde byly také další židovské děti s československou národností. Na rozdíl od statistiky obyvatelstva není u statistiky školství uvedena zvláštní kolonka pro židovskou národnost.

Na německých obecných školách, dívčí a chlapecké, byla situace jiná. Ve školním roce 1900/1901 na chlapecké obecné škole studovalo z 306 žáků 142 židovského vyznání. Většina, 287 dětí, se hlásila k německé obcovací řeči, 17 k české a 2 k jiné. Na dívčí obecné škole byla situace obdobná. Ve školním roce 1910/1911 bylo na stejné škole z 244 žáků 114 Židů. To byla téměř polovina. K německé obcovací řeči se hlásilo 222 dětí, k české 15 a k jiné 7.¹³⁴ Zhruba stejné poměry byly i tentokrát na německé dívčí obecné škole. I přes to, že se v této době začali Židé více přiklánět k Čechům a hlásili ve sčítání českou obcovací řeč, v případě základního vzdělání svých dětí se klonili k němčině. U svých dětí totiž předpokládali větší geografickou mobilitu a u dívek potom to, že budou provdány do německé rodiny.¹³⁵ Na vinohradských dívčích německých školách bylo např. v roce 1900/1901 zapsáno 153 židovských dívek, o deset let později 114 dívek. Tezi o vdávání se do německého prostředí potvrzuje i fakt, že v roce 1900/1901 bývalo na českých školách zapsáno až čtyřikrát více židovských chlapců než dívek, o deset let později to bylo však už jen jedenkrát více. V roce 1921 chodilo do německých škol 132 chlapců a 145 dívek. Většina z nich se hlásila k německé národnosti, jen 10 chlapců bylo československé národnosti. Osm dětí, čtyři dívky a čtyři chlapci byli jiné národnosti. Opět tu studovalo více židovských dívek než chlapců. Děvčat bylo 72, chlapců 50. Židovské dívky tedy na německé dívčí škole tvořily polovinu žáků.¹³⁶

Na c. k. vyšším gymnáziu na Královských Vinohradech studovalo v roce 1910 v šestnácti třídách celkem 570 Čechů a 23 českých Židů. Němci tu nestudovali žádní. Naopak na stejném typu školy s německým vyučovacím jazykem studovalo v tom samém roce v osmi třídách 12 Čechů, 95 Němců, 66 německých Židů a jeden student jiné národnosti. Je tedy vidět, že tu existoval opačný trend, kdy někteří čeští rodiče posílali své děti do na vyšším stupni do německých škol. Podle G. B. Cohena posílalo již od 60. let 19. století mnoho českých rodičů své děti do německých škol hlavně proto, aby podpořili jejich životní

¹³³Statistická zpráva hlavního města Prahy, spojených obcí Karlína, Smíchova, Vinohrad, Vršovic a Žižkova a 32 sousedních obcí a osad Velké Prahy za rok 1921, Praha 1926, s. 260 – 263.

¹³⁴Statistická knížka královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou komisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za rok 1901, Praha 1904, s. 178.

¹³⁵Havránek, J.: Školy a jejich žáci v Praze v 19. a 20. století, in: Škola a město, Sborník příspěvků z konference Škola a město konané ve dnech 5. a 6. října 1992, Praha 1993 (1994), s. 65.

¹³⁶Statistická zpráva hlavního města Prahy, spojených obcí Karlína, Smíchova, Vinohrad, Vršovic a Žižkova a 32 sousedních obcí a osad Velké Prahy za rok 1921, Praha 1926, s. 260 – 264.

perspektivu.¹³⁷ Na Českém dívčím soukromém gymnasiu na Královských Vinohradech studovalo 208 Češek. Na Dívčím lyceu na Královských Vinohradech studovalo 274 českých dívek. Mezi nimi byla jedna dívka židovského vyznání. Němky tu nestudovaly žádné. Také na C. k. vyšší reálné škole na Královských Vinohradech studovali ve školním roce 1910/11 jen Češi (714) a čeští Židé (20).¹³⁸ V roce 1921 byly národnostní poměry na českých i německých středních školách pestřejší. Můžeme tu najít polské, maďarské, ruské a srbochorvatské studenty. Pravděpodobně jsou to ti, kteří byli do této doby uváděni v kolonce jiné obcovací řeči. Na českých vinohradských středních školách studovali celkem dva Němci. Ze studentů německého gymnasia bylo 121 Němců, 7 československé národnosti a tři jiných slovanských národností. Ze 131 studentů tu bylo 76 židovského vyznání. Na všech českých středních školách bylo jen 93 studentů hlásících se k židovské víře.¹³⁹ Je tedy vidět, že strategie židovských rodičů v posílání dětí na německé školy, stále v určitém měřítku přetrvávala.

5. 5. 2. Sociální poměry žáků

Kronikář VI. Obecné školy dívčí zanechal výborný a vcelku ojedinělý pramen ke studiu sociálních poměrů žáků, když zkoumal kromě obvyklých statistických údajů (rodiště, příslušnost, vyznání) také sociální postavení rodičů. Zdraví a školní prospěch byl dán do souvislosti s rodinným zázemím žáka. Nepříznivé domácí poměry, jako alkoholismus rodičů, nouze, nečistota, netečnost se přímo odrážely ve studijních výsledcích. Můžeme tedy vidět, jaké zaměstnání měli rodiče dětí na Královských Vinohradech, konkrétně bydlících v 6. školním obvodu, a znovu si ověřit již známý fakt, že zde bydlela zejména střední třída. Statistika je od roku 1910 do roku 1914. Nejvíce vynikají úředníci (státní a soukromí), živnostníci a zřizenci (státní a soukromí). V dalších skupinách jsou obchodníci, pomocníci živnostníků a dělníci a svobodná povolání.¹⁴⁰ Proto možná překvapí, že na té samé škole bylo i poměrně dost chudých žákyň nebo žákyň pocházejících z méně zámožných poměrů. Jednalo se především o dívky, které byly částečnými nebo úplnými sirotky nebo byly z rodin, kde byly sociální problémy.

Charitativní činnost byla na vinohradských školách, u kterých to můžeme doložit, velmi rozšířena. Předpokládám však, že podpoře chudých se více či méně věnovaly všechny zdejší školy. Pořádaly se sbírky ve prospěch Komise pro ochranu mládeže, ve prospěch

¹³⁷Cohen, Gary B.: Němci v Praze 1861 – 1914, Praha 2000, s. 101.

¹³⁸Statistická zpráva královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou kommisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů, Vršovic a Žižkova za rok 1910, Praha 1912, s. 477 – 479.

¹³⁹Statistická zpráva hlavního města Prahy, spojených obcí Karlína, Smíchova, Vinohrad, Vršovic a Žižkova a 32 sousedních obcí a osad Velké Prahy za rok 1921, s. 258 – 259.

¹⁴⁰Viz přílohy: Graf 1 Povolání rodičů žákyň 6. obecné školy dívčí na Královských Vinohradech.

českých feriálních osad, na slavnost feriálních osad na Žofině, na vánoční nadílku a další příležitosti. Na feriální osady přispívalo i mnoho obyvatel Vinohrad. Dívky ze VI. Obecné školy si pomáhaly i navzájem, když mezi sebou vybíraly peníze na své chudé spolužačky. Na chudé žáky přispívala i místní školní rada. Díky ní byla například vybavena knihovna pro chudé, zajištěny potřeby na psaní a kreslení a k ručním pracím. Asi jedna třetina dívek v každé třídě měla zapůjčené učebnice. Alois Bureš, významná osobnost Vinohrad, každý rok kompletně ošatil několik vybraných nemajetných dětí z vinohradských škol.

Na podpoře chudých žáků, ale i celých škol se podílely významné osobnosti Královských Vinohrad. Někteří měli ve školách své děti, jiní se tímto způsobem reprezentovali ve veřejném prostoru. V seznamu členů skutečných a přispívajících ve spolku pro podporu nemajetných c. k. státního gymnasia na Královských Vinohradech nacházíme jména místních elit. Byl tam například už jmenovaný Alois Bureš, dále také JUDr. Josef Herold (advokát, říšský a zemský poslanec), Jan Prokopec (továrník, starosta), Antonín Chmel (uzenář), František Maršner (továrník), Josef Víšek (majitel závodu kamenického), Karel Kavka (ředitel záložny), Josef Kanda (ředitel městských ústavů). Takto bychom mohli pokračovat ještě dlouho, protože každý, kdo na Vinohradech něco znamenal, přispíval. Příspěvky byly v rozmezí od pěti do jednoho zlatého.

Spolek, založený v roce 1893, získal i dar od města Královských Vinohradů (za roky 1893 a 1894 400 zlatých), od Záložny vinohradské (70 zlatých) a od České spořitelny (200 zlatých). Příjmy spolku pocházely i ze sbírek mezi studenty a ze školní akademie pořádané 29. dubna 1894.¹⁴¹

5. 6. Ústřední matice školská

V souvislosti se školstvím na Vinohradech je také zapotřebí zmínit místní odbor Matice školské.

Matice školská byla v českých zemích založena v roce 1880.¹⁴² O dva roky později byl založen i místní odbor Matice školské na Královských Vinohradech. Jeho ustavující valná hromada se konala 10. prosince 1882. Zasedlo na ní 83 lidí. Prvním předsedou vinohradského odboru Matice školské se stal ředitel škol Josef Fuksa, jednatelem Karel Prokopec.¹⁴³ Ještě před ustanovením místního odboru byl jednatelem Ústřední Matice školské pro Královské Vinohrady Josef Víšek, pozdější starosta. Ve výboru vinohradské Matice školské se v průběhu

¹⁴¹První výroční zpráva c. k. státního gymnasia na Král. Vinohradech za školní rok 1895, Královské Vinohrady 1895, s. 56 – 60.

¹⁴²Špiritová Alexandra, Ústřední matice školská v letech 1890-1919. *Paginae historiae* 1, 1993, s. 178-195.

¹⁴³Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace, s. 51.

let vystřídalo mnoho významných místních osobností zastávajících i místa ve správě města. Například již zmiňovaný Václav Matouš, dr. Josef Herold nebo Alois Bureš.

Od 26. dubna 1885 fungoval i místní dámský odbor Ústřední matice školské. Založila ho manželka starosty Královských Vinohradů Tereza Friedländerová. Jednatelkou se stala Amalie Čadová. Byl to vůbec první dámský odbor Matice školské.

K získávání prostředků pořádal vinohradský odbor Matice školské nejrůznější národní slavnosti a zábavy. Tyto akce byly mezi vinohradským obyvatelstvem velmi populární a staly se nedílnou součástí společenského života. Finanční i morální pomoc poskytovaly Matici školské i obecní a okresní rada a Záložna vinohradská. Další příjmy plynuly z členských příspěvků, darů, odkazů. Konaly se i sbírky do pokladniček umístěných v restauracích a hospodách. Konaly se i pouliční sbírky. Matici školské bylo například také věnována část ovoce z Riegrových sadů. Druhá část byla Spolku pro ošacení chudé mládeže, se kterým vinohradský odbor Matice školské často spolupracoval.

Velmi populární bylo i „matiční kluziště“. Zřizovalo se v zimě v Korunní ulici naproti Měšťanskému pivovaru na cvičišti používaném českým klubem velocipedistů. Poprvé to bylo v roce 1892. Bylo údajně jedním z největších kluzišť v Praze a předměstích. Bruslařům byl na kluzišti k dispozici bufet, ohřívárna i šatna. Večer bylo kluziště osvětleno elektřinou. V neděli, ve středu a ve svátky se tam konaly koncerty. To, co se vybralo na vstupném, bylo věnováno místnímu odboru Matice školské.

Matice školská pořádala i tradiční říjnové posvícení v Národním domě na Vinohradech. První se konalo už v roce 1885. Tenkrát ještě ve starých prostorách Měšťanské besedy v dnešní Římské ulici. Na akci spoluúčinkovaly vinohradské pěvecké jednoty. Z nejvýznamnějších například Hlahol Vinohradský. Účastnil se i dramatický odbor Měšťanské besedy. Dobrovolné příspěvky šly opět ve prospěch Matice školské.¹⁴⁴

Další z větších matičních slavností se konala 21. a 22. června v nově zřízených Riegrových sadech pod záštitou městské rady. Městská rada také propůjčila dolní a horní parkové hřiště, aby bylo dost místa pro shromáždění očekávaného většího počtu hostů. Podle Vinohradských listů „byla účast hojná, do tisíců jdoucí“. Na slavnosti se prodávaly například růže, dopisnice, ovoce nebo doutníky. Nechybělo ani bohaté občerstvení. Cukrovinky tu nabízela i paní Albína Maršnerová. Slavnost měla také bohatý kulturní program, který navečer vyvrcholil ohňostrojem. Vinohradské Matici školské a Spolku pro ošacení chudé mládeže od té doby náleželo jakési „privilegium“ pořádat dva dny v roce v Riegrových sadech slavnost. Jiné spolky toto povolení neměly.¹⁴⁵

¹⁴⁴Dvacet pět let Místního odboru Ústřední Matice Školské na Král. Vinohradech, in: Vinohradské listy, ročník XXIII, č. 18, 1907, s. 2.

¹⁴⁵Velká národní slavnost v Riegrových sadech na Kr. Vinohradech, in: Vinohradské listy, ročník XVIII, č. 26,

Vinohradskému odboru Matice školské (mužskému i dámskému) se podařilo za 25 let dosavadního působení do roku 1903 odvést ústředí Matice školské 300 000 korun.

Vedle Matice školské sídlil na Královských Vinohradech místní odbor Národní jednoty pošumavské a Národní jednoty severočeské. Tyto odbory zpočátku podporovaly ústřední výbory jednot v Praze, později přešly k vlastní činnosti ochrany menšin a zakládání škol v Čechách (např. Přehořov, Manětín). Z těchto i jiných škol děti pravděpodobně přijížděly do Prahy na delší výlety. V roce 1907 například přijely děti z Podmokel na náklad vinohradského odboru Národní jednoty severočeské. Jejich výlet finančně podpořila městská rada a vybraní vinohradští obyvatelé se postarali o stravování.¹⁴⁶ Zmínka o severočeské a pošumavské jednotě je stručnější, zejména z toho důvodu, že nevyvíjely přímo na Královských Vinohradech tak velkou činnost ve veřejném životě.

1903.

¹⁴⁶Výprava dětí z Podmokel, in: Vinohradské listy, ročník XXIII, č. 44, 1907, s. 6.

Závěr

Královské Vinohrady jsou čtvrtí s dlouhou historií sahající až do období středověku. Tyto historické kořeny se prolínají i do vzniku Královských Vinohrad jako města v roce 1879. Projevují se ve snaze o to, aby Vinohrady byly místem s tradicí, ale zároveň také moderním městem. Odkaz na historii se projevuje i v tom, že Vinohrady měly být především českým městem. Velkou roli zde ovšem hrála i tehdejší nacionálně vyhrocená doba, která se snažila o posílení českého národní uvědomění.

Vinohrady se rodily v době, kdy probíhala velká migrace lidí z venkova do měst, v době všeobecných společenských proměn. Lidé, kteří bydleli na Královských Vinohradech, byli většinou příslušníky střední třídy. Byli to lidé, kteří chtěli bydlet moderně, zdravě a hlavně za nižší cenu než v Praze. Vinohrady se brzy staly, co do počtu obyvatel, jedním z největších měst v Českém království. Staly se městem typickým právě tím, že ho obývala střední třída obyvatel – umělců, spisovatelů, živnostníků, úředníků a dalších. Většinu obyvatel tvořili Češi nebo lidé hlásící se k českému národu prostřednictvím obcovací řeči. Na Vinohradech ovšem bydlely i početné skupiny Němců a Židů. Zdejší německá menšina byla jednou z největších v pražských předměstích. Vinohradská židovská obec byla ze všech předměstí nejpočetnější.

Královské Vinohrady se tedy staly bydlíštěm vzdělaných, schopných a pracovitých lidí. Kdo dnes půjde po vinohradských ulicích a bude se pozorněji dívat na domy okolo sebe, objeví mnoho pamětních desek odkazujících na významné osobnosti české společnosti. Velký podíl na tom, jak se město utvářelo a jak rostlo, měli ti, kteří stáli v jeho čele. Hájili zájmy Královských Vinohrad ve všech ohledech. Snažili se, aby jejich město vzkvétalo a bylo vybaveno vším, čím má být. Chtěli město české a samostatné, autonomní ve vztahu k Praze. To se jim také povedlo. Pod jejich vedením vzniklo město, na které mohli být jeho obyvatelé ve všech ohledech hrdí. Díky nim jsou také dnes Vinohrady vnímány jako prestižní a pěkná čtvrť vyhledávaná především za účelem dobrého bydlení. To, co bylo vybudováno za éry Vinohrad jako samostatného města, přetrvává dodnes a je to obyvateli pocíťováno, i když jsou Vinohrady už dlouho součástí Prahy.

Vinohrady mají dodnes svůj specifický ráz. Již svým umístěním na vršku nad Novým Městem a naproti Pražskému hradu se vymezují vůči ostatním pražským čtvrtím. Zaujmu svým prostorovým uspořádáním, krásou a výstavností činžovních domů i veřejných budov. Charakter Vinohrad dotváří i množství jeho velkých sadů, které doplňují zástavbu. Královské Vinohrady byly vybudovány jako město s královskou tradicí, a přesto moderní, vzdušné, prostorné. Veřejné budovy, jako kostel, divadlo nebo národní dům ukazují touhu po

samostatnosti a reprezentativnosti. Při pozornějším pohledu na ně objevíme mnoho symbolů, které odkazují na českou historii a češství vůbec.

Oblast školství v sobě spojuje všechny ambice vinohradských obyvatel. Pro vinohradské děti bylo zbudováno celkem dvanáct školních budov. Také byla založena celá síť škol od mateřských po gymnázia. Zástupci městské samosprávy a obecní školní rady se o školství pečlivě starali a finančně ho podporovali. V institucích souvisejících se školstvím se angažovaly významné osobnosti Královských Vinohrad. Svou starost o školství a vzdělání místních dětí dávali najevo prostřednictvím příspěvků do fondů chudé školní mládeže nebo Ústřední Matice školské.

Téma Královských Vinohrad skýtá mnoho dalších námětů ke zpracování. Zajímavé by bylo například zpracování hospodaření města a jeho vztah k rozvoji veřejného prostoru, což však vyžaduje delší dobu pro zpracování všech dat. Mnoho nových možností se také otevře teprve po zpřístupnění archivních fondů týkajících se přímo městské samosprávy od roku 1850. Mnoho zajímavého jistě skrývají i nezpracované fondy dalších vinohradských škol. Za sebe doufám, že tyto fondy budou zpřístupněny brzy, protože bych ráda ve studiu sociálních dějin Královských Vinohradech pokračovala.

Seznam literatury a pramenů

Literatura

- Bělina, P. a kol.: Dějiny Prahy, díl II., Praha 1998.
- Boháč, A.: Hlavní město Praha, Praha 1923.
- Cohen, Gary B.: Němci v Praze 1861 – 1914, Praha 2000.
- Čarek, J.: Městské znaky v českých zemích, Praha 1985.
- Fasora, L.: Svobodný občan ve svobodné obci?, Brno 2007.
- Hádek, K.: Čtení o staré Praze, Praha 1948.
- Horská, P., Maur, E., Musil, J.: Zrod Velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa, Praha/Litomyšl 2002.
- Janák, P.: Jak rostla Praha, Praha 1939.
- Janeček, J.: Město Královské Vinohrady, Vinohrady 1895.
- Kladiwa, Pavel: Lesk a bída obecních samospráv Moravy a Slezska 1850 – 1914, díl II., svazek 1. Muži z radnice, Ostrava 2008.
- Kovářík, V.: Staropražské romance, Praha 1969.
- Láník, J.: Historie a současnost podnikání v Praze, 3. díl, Žehušice 2004.
- Langer, F.: Byli a bylo, Praha 1991.
- Laštovka, M.: Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství, Díl 1., Praha 1997.
- Laštovka, M.: Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství, Díl 2., Praha 1998.
- Lenderová, M.: Z dějin české každodennosti, Praha 2009.
- Lukeš, Z.: Škola jako budova a symbol od konce 19. do poloviny 20. století, in: Documenta Pragensia XI., Sborník příspěvků z konference Škola a město konané ve dnech 5. a 6. října 1992, Praha 1993, s. 76 – 81.
- Machačová, J., Matějček, J.: Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781 – 1914, Praha 2010.
- Památník města Královských Vinohradů, Praha 1929. Jubilejní publikace.
- Polák, M.: Město Královské Vinohrady, Praha 2009.
- Platovská, M.: Královské Vinohrady a jejich urbanizační vývoj v 19. a 20. století, in: Umění, ročník LVII, č. 3, Praha 2009, s. 236 – 248.
- Rais, K. V.: Politický a školní okres Vinohradský a paměti i rozvoj národních jeho škol, Praha 1898.
- Ševčík, J.: Obraz města a čtvrti Vinohrad, in: Documenta Pragensia, č. 5, díl 1., Praha 1985, s.

Rauchberg, H.: Der nationale Besitzstand in Böhmen, 1. Band, Leipzig 1905.

Rauchberg, H.: Der nationale Besitzstand in Böhmen, 2. Band, Leipzig 1905.

Špiritová A: Ústřední matice školská v letech 1890-1919, in: *Paginae historiae* 1, 1993, s. 178-195.

Tomeš, J., Lébllová, A. a kol.: Československý biografický slovník, Praha 1992.

Tomeš, J. a kol.: Český biografický slovník XX. Století, 2. díl, Praha 1999.

Tomeš, J. a kol.: Český biografický slovník XX. Století, 3. díl, Praha 1999.

Vlček, P. (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004.

Vošahlíková, P.: Jak se žilo za časů Františka Josefa I., Praha 1996.

Wininger, S.: Grosse jüdische National – Biographie, Cernauti 1931, 6. Band.

Prameny

Archivní prameny:

Archiv hlavního města Prahy: Fond 6. obecná škola dívčí Praha XII – Vinohrady, Nám. Krále Jiřího 1635/8.

Kronika 6. obecné školy dívčí na Královských Vinohradech (1906 – 1948)

Archiv hlavního města Prahy: Fond 6. obecná škola chlapecká v Praze XII – Vinohradech, Italská 31.

Pamětní kniha 6. obecné školy chlapecké na Královských Vinohradech (1907 – 1935)

Kronika I. České státní reálky na Královských Vinohradech, Na Smetance 505 (1919 - 1939)

Vydané prameny:

Administrační zpráva obce královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou kommisí obcí sousedních Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za rok 1898, Praha 1900.

Statistická příruční knížka král. hlavního města Prahy za léta 1879 a 1880, Praha 1881.

Statistické zprávy královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou kommisí obcí Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů, Vršovic a Žižkova (Praha 1882 – 1926).

Sčítání lidu v král. hlav. městě Praze a obcích sousedních provedené 31. prosince 1900, Praha 1908.

První výroční zpráva c. k. státního gymnasia na Král. Vinohradech za školní rok 1895, Královské Vinohrady 1895.

Král. Vinohrady: adresář úřadů, škol, soukromých ústavů, velkozávodů, spolků a zařízení všeobecně prospěšných s ukazovatelem ulic, domů a jich majitelů, Královské Vinohrady 1905. Sestavil Julius Janeček.

Adresář města Král. Vinohradů, Královské Vinohrady 1912. Vlastním nákladem vydal Julius Janeček.

Dobová periodika:

Vinohradské listy: orgán věnovaný zájmům veškerých pražských předměstí a okolních obcí, Královské Vinohrady (1885 – 1935).

Vinohradské noviny: politicko – hospodářský týdeník města Král. Vinohradů, Nuslí, Vršovíc a sousedních obcí, pak okresů říčanského a jílovského, Praha (1900 – 1919).

Seznam příloh

Tabulka I: Počet obyvatelstva na Královských Vinohradech	1
Tabulka II: Obcovací řeč a národnost obyvatelstva na Královských Vinohradech	2
Tabulka III: Náboženské vyznání obyvatelstva na Královských Vinohradech	2
Obrázek 1: Mapa Královských Vinohrad. Výřez z: Plán Karlína – Žižkova a Král. Vinohradů. Rok 1909	3
Obrázek 2: Starostové Královských Vinohradů	4
Obrázek 3: Chrám sv. Ludmily a Národní dům	5
Obrázek 4: Jungmannova třída, dnes Vinohradská třída	5
Obrázek 5: Vinohradská radnice na pohlednici z roku 1901	6
Obrázek 6: Vinohradská radnice v květnu 2011	6
Obrázek 7: Divadlo na Vinohradech na pohlednici z roku 1907	7
Obrázek 8: První vinohradská škola na Purkyňově, dnes náměstí Míru	8
Obrázek 9: Školní budova v sadech, dnes Raisova škola (Slezská ulice)	8
Obrázek 10: Škola Na Smetance	9
Obrázek 11: Mapa rozdělení Královských Vinohrad na školní obvody, rok 1906/1907	10
Obrázek 12: Statistika úřednických bytů pro rok 1921	11
Obrázek 13: Statistika obyvatelstva podle náboženského vyznání – židé	12
Graf 1: Povolání rodičů žákyn 6. obecné školy dívčí na Královských Vinohradech	13